

V. Nitrogéntartalmú szénvegyületek

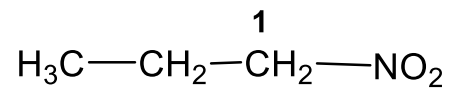

Nitroethene
nitroetén

1. Nitrovegyületek ($\text{C}_n\text{H}_{2n+1}\text{NO}_2$)

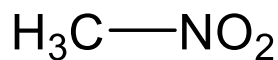
típusnév: nitroalkán

Az alkán hidrogénjét $\Rightarrow \text{NO}_2$ -re cseréljük
szubsztitúciós név: „nitro” mindig előtag

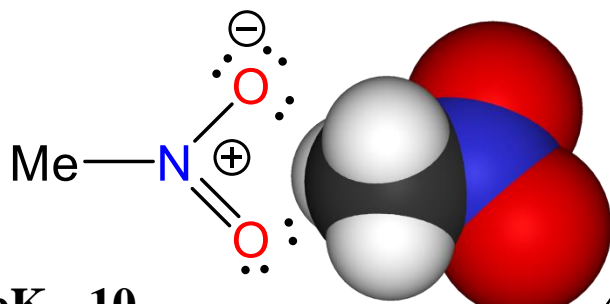

1-Nitropropane 1-nitropropán
izomerek száma: 2

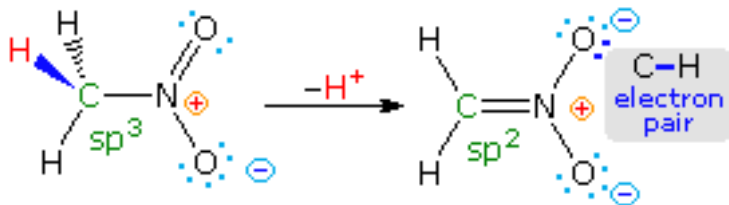
színtelen, éterre emlékeztető szagú folyadék

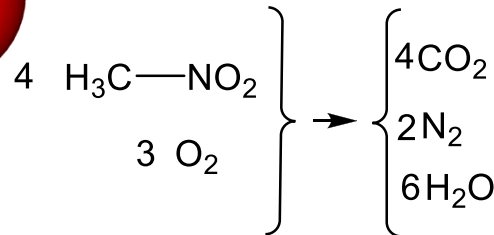
Nitromethane
nitrometán

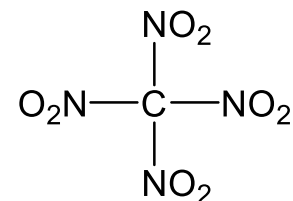
$\text{pK}_a \sim 10$

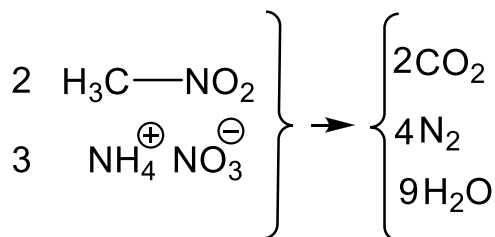
major structural reorganization

A "nitro" Nitrometán égése

Tetranitromethane
tetranitrometán

Nitrometán és ammónium-nitrát keveréke robbanószer

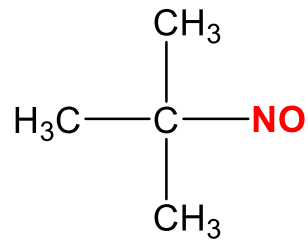

A nitro folyadék előnye a hagyományos szénhidrogénekkel (pl. benzin) szemben az, hogy égéséhez tizedannyi levegő szükséges

2. Nitrozovegyületek (C_nH_{2n+1}NO)

típusnév: nitrozoalkán

az alkán hidrogénjét ⇒ NO –ra cseréljük
szubsztitúciós név: „nitrozo” előtag

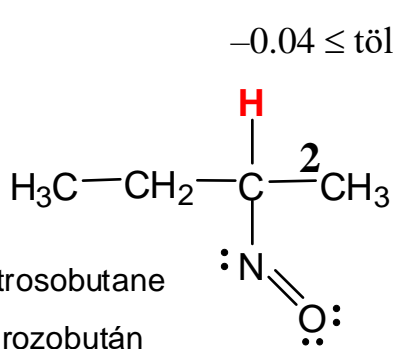

2-Methyl-2-nitrosopropane
2-metil-2-nitrozopropán

tautoméria (egy H és egy
kötés helyzete különbözik)

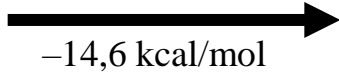
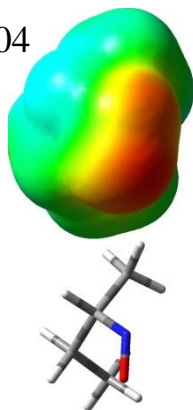
(memo: lásd még
vinilalkohol)

Alifás nitrozovegyület
inkább az izonitrozó
(oxovegyület oximja)
formában van jelen.

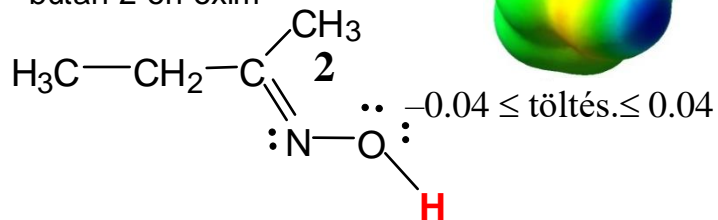

2-Nitrosobutane
2-nitrozobután

-0.04 ≤ töltés. ≤ 0.04

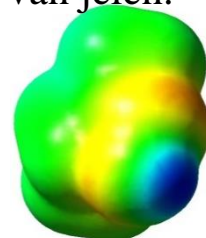

Butan-2-one oxime
butan-2-on-oxim

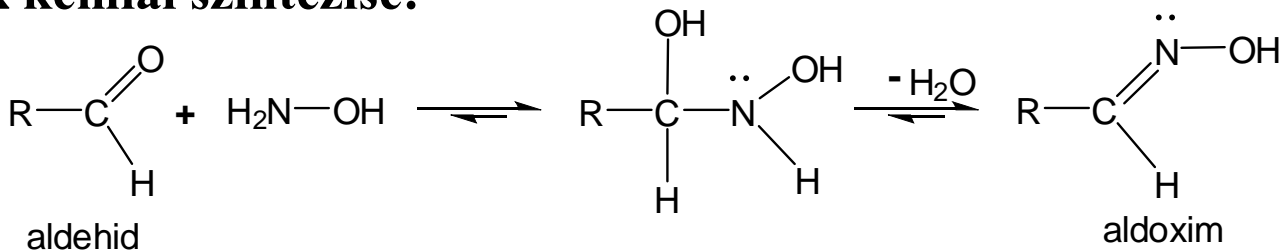

μ = 0.83 Debye
E(RHF/6-31G(d)) = -285.95921885 Hartree

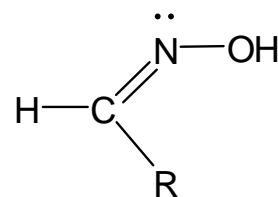
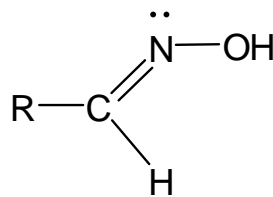
-0.04 ≤ töltés. ≤ 0.04

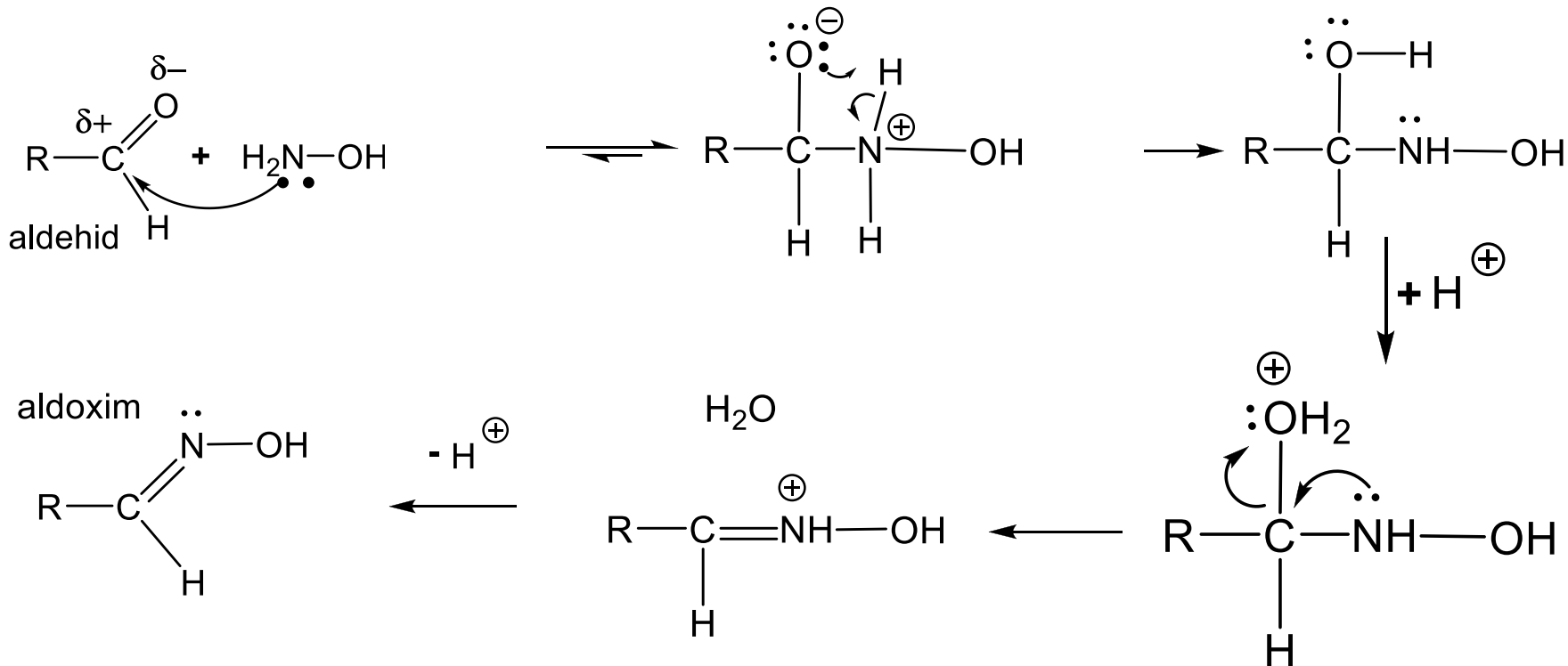
Aldoximok kémiai szintézise:

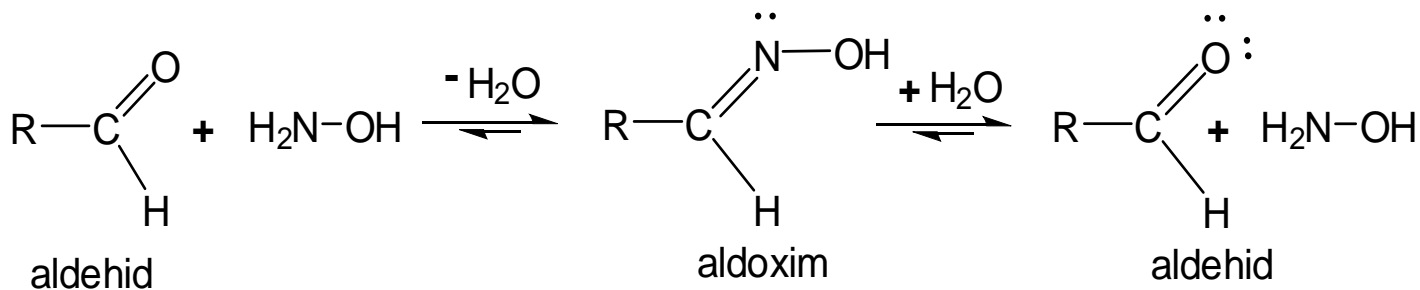
cisz-transz izoméria

Aldoximok előállításának reakciómechanizmusa:

Aldoximok mint védőcsoportok:

Az aldoxim elbontása enyhén savas közegben (pl. Ac-OH) történhet.

3. Aminok ($C_nH_{2n+1}NH_2$) típusnév: alkil-amin

Ammónia hidrogénjét $\Rightarrow$ alkil csop.-ra cser.

szubsztitúciós név:

előtag: „amino” (aminoecetsav)

utótag: „amin” (etánamin)

csop.funkciós név: alkil-amin, stb.

alapszénhidrogén: nyílt $\Leftrightarrow$ gyűrűs

alapszénhidrogén: telített $\Leftrightarrow$ telítetlen

$[NH_2]_n$ $n=1, 2, 3, \dots$ egy-, két-, többértékű amin

N-hez kapcsolódó szénatomok száma szerint

: elsőrendű $\Leftrightarrow$ másodrendű $\Leftrightarrow$ harmadrendű

primer

szekunder

tercier

(RNH_2)

(R^1R^2NH)

$(R^1R^2R^3N)$

negyedrendű (kvaterner) ammónium ion $(R^1R^2R^3R^4N^+)$

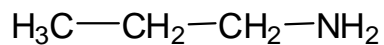
NH_2 -k elhelyezkedése szerint: geminális $\Leftrightarrow$ vicinális $\Leftrightarrow$ diszjunkt

A) Egyértékű primer aminok: RNH_2

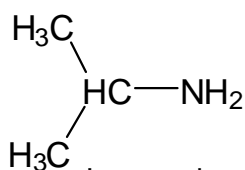
Ethylamine

etil-amin

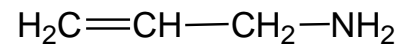
Propylamine

propil-amin

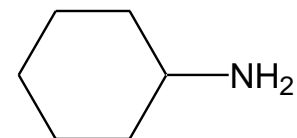
Isopropylamine

izopropil-amin

Allylamine

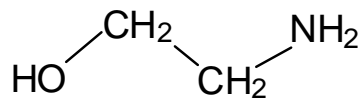
allil-amin

Cyclohexylamine

ciklohexil-amin

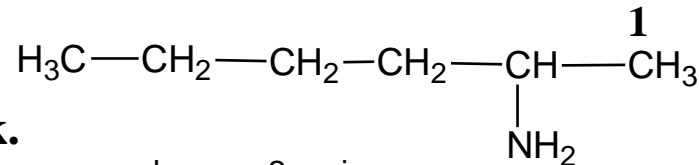
példa:

2-Amino-ethan-1-ol

2-aminoetán-1-ol

kolamin

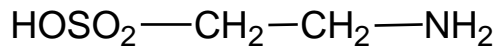
nev.gyak.

hexane-2-amine
hexán-2-amin (Szn)
(hexan-2-yle)-amine
(hexán-2-il)-amin (Csn)

ikerionos szerkezet:

$\mu = 4.69$ Debye
 $E(\text{RHF}/3\text{-}21\text{G}) =$
 -752.18757694 Hartree

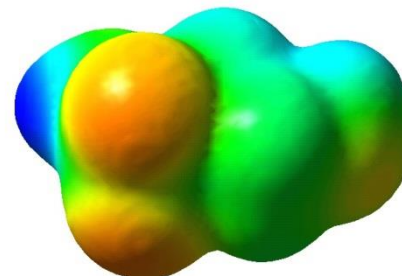
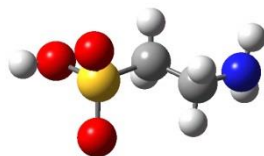
piros   kék
 $-0.09 \leq \text{töltés} \leq 0.09$

2-Aminoethanesulfonic acid

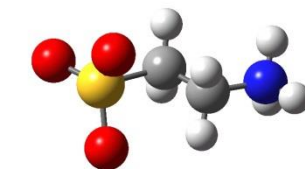
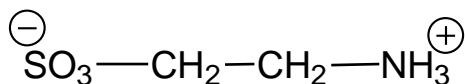
2-aminoetánszulfonsav

taurin

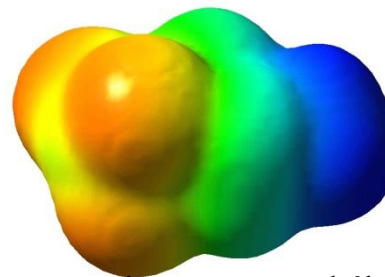
33.6 kcal/mol

Bruckner I-1 432
epesavak alkotórésze

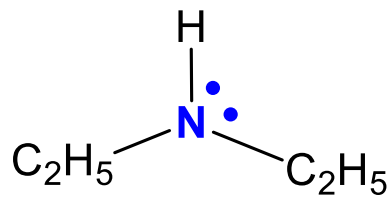
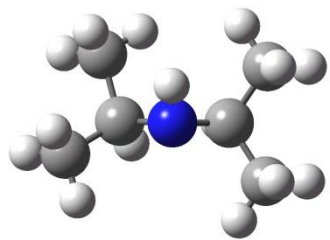
$\mu = 18.35$ Debye
 $E(\text{RHF}/3\text{-}21\text{G}) =$
 -752.13406739 Hartree

piros   kék
 $-0.15 \leq \text{töltés} \leq 0.15$

B) Egyértékű szekunder aminok R^1R^2NH

- szimmetrikus (di- vagy bisz)

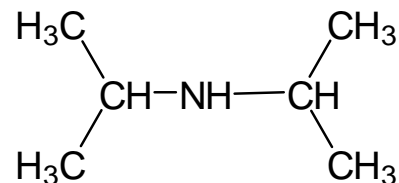
Diethylamine dietil-amin

gyúlékony, színtelen folyadék,
kellemetlen szagú, erős szerves bázis

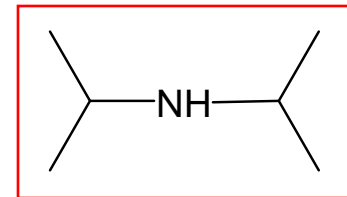
Izoméria:

Dipropylamine
dipropil-amin

Diisopropyl-amine
diizopropil-amin

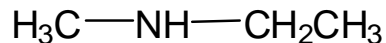

nev.gyak.:

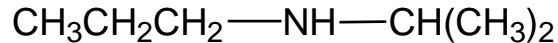

Bis(2-chloroethyl)amine
bisz(2-klóretil)-amin

- nem-szimmetrikus

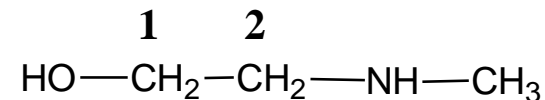

Ethylmethanamine
etil-metilamin

N-Isopropylpropylamine
N-izopropil-propil-amin

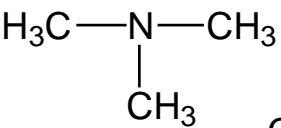
nev.gyak.
rangok!

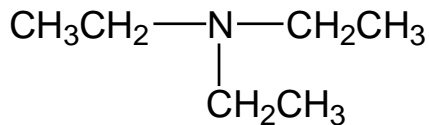
2-Methylaminoethan-1-ol

2-metilamino-etán-1-ol 6

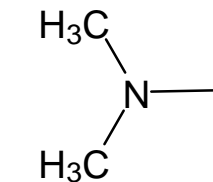
C) Egyértékű tercier aminok: $R^1R^2R^3N$

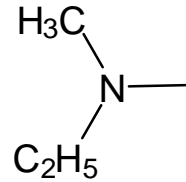
Trimethylamine
trimetil-amin

Triethylamine
trietyl-amin

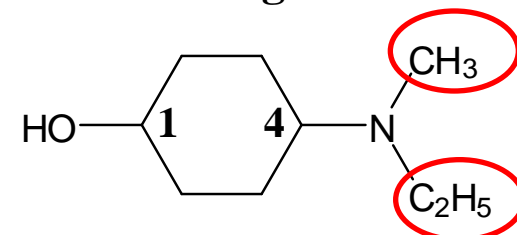
N,N-dimetilamino

N-metil-N-etilamino

csoportnév:

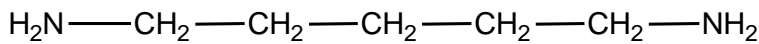
**nev.gyak.
rangok!**

4-(N-Ethyl-N-methylamino)cyclohexan-1-ol
4-(N-metil-N-etilamino)ciklohexan-1-ol

Példa: Hullaméreg

(Lys bomlásterméke)

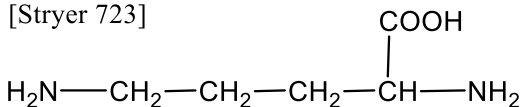
Pentane-1,5-diamine

pentán-1,5-diamin

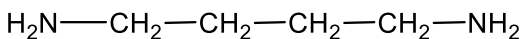
kadaverin

A hem bioszintézisének kezdő lépései:

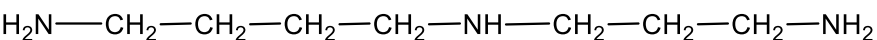
[Stryer 723]

2,5-Diaminopentánsav

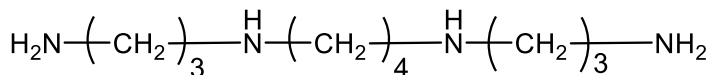

ornitin

putreszcin

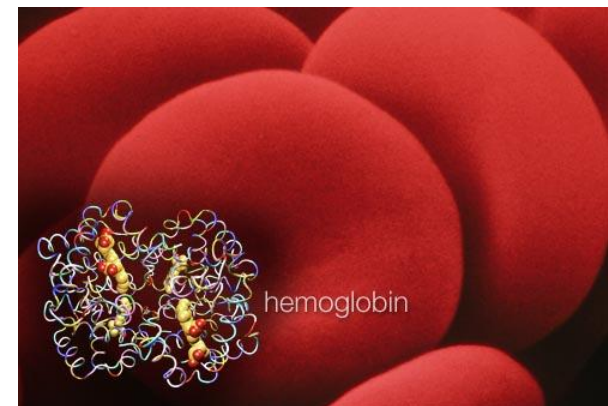
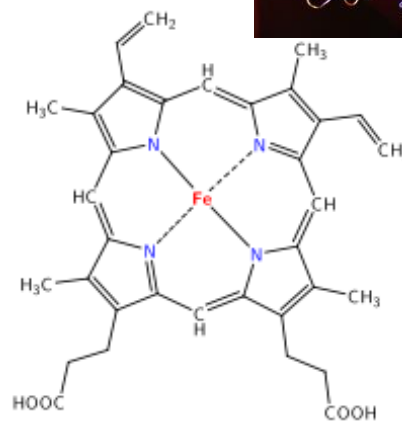
spermidin

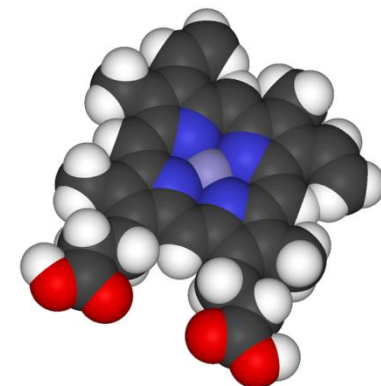
spermin

hem

Hem B

hemoglobin

A globin nevű fehérjéhez kapcsolódó hem alkotja a vörösvértestekben a hemoglobint.

Polaritás: $\text{RNH}_2 > \text{R}^1\text{R}^2\text{NH} > \text{R}^1\text{R}^2\text{R}^3\text{N}$

MeNH₂

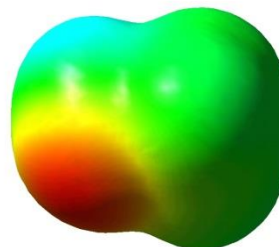
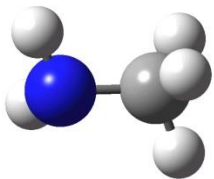
$\mu=1.54$ Debye RHF/6-31G(d)

$\rho \geq 0.0004$ a.u.

piros

kék

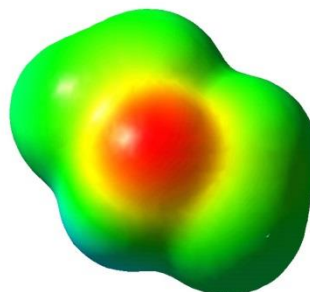
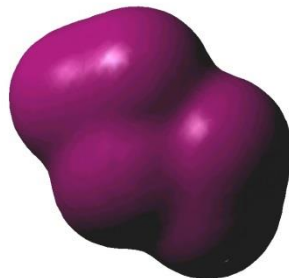
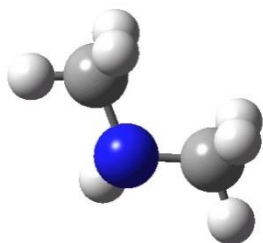
$-0.06 \leq \text{töltés} \leq 0.06$

Me₂NH

$\mu=1.14$ Debye RHF/6-31G(d)

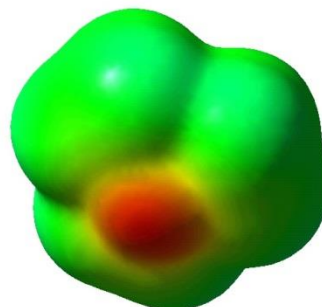
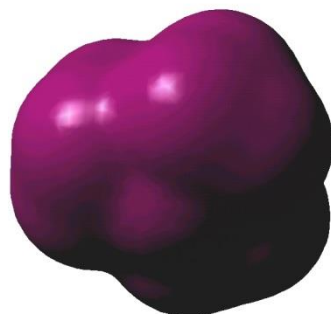
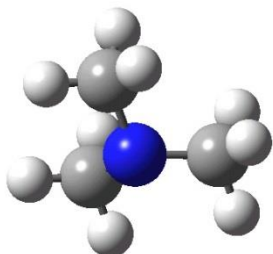
$\rho \geq 0.0004$ a.u.

Me₃N

$\mu=0.74$ Debye RHF/6-31G(d)

$-0.05 \leq \text{töltés} \leq 0.05$

-bázicitás gázfázisban:

az ónium só stabilitási sorrendje számít, ami:
 $\text{R}^1\text{R}^2\text{R}^3\text{N} > \text{R}^1\text{R}^2\text{NH} > \text{RNH}_2$
(a Me csop. +I effektusa - elektronküldés N-re: stabilizálja a sót)

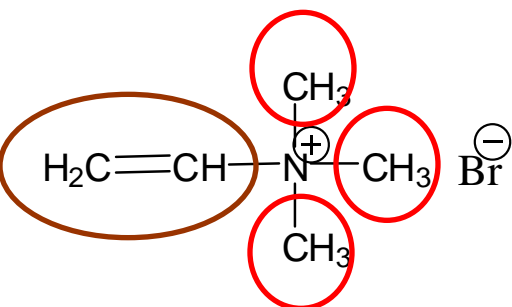
-bázicitás protikus közegben:

a szolvatált ónium só stabilitási sorrendje számít: a szekunder amin ($\text{R}^1\text{R}^2\text{NH}$) a legstabilabb.

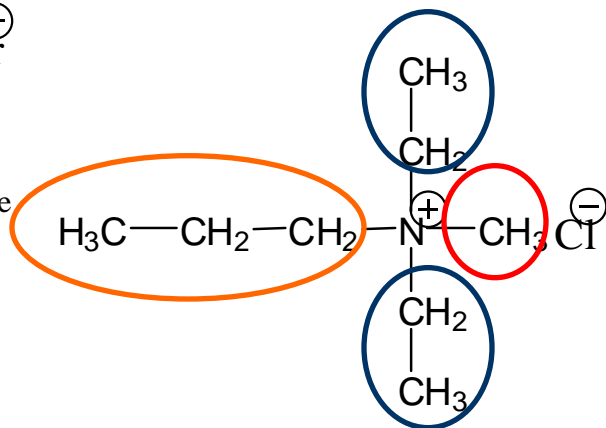
Kajtár: 383

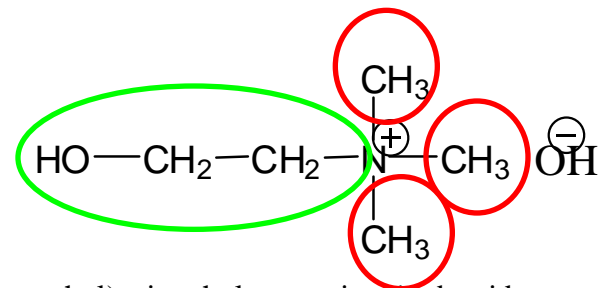
D) Kvaterner ammónium sók

Trimethylvinylammonium bromide
trimetil-vinil-ammónium-bromid

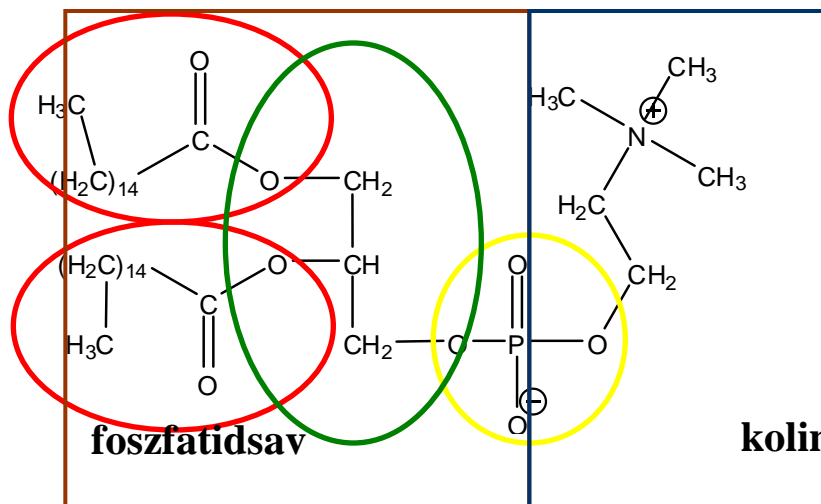
Diethyl-methylpropylammonium chloride
dietil-metil-propil-ammónium-klorid

(2-Hydroxyethyl)-trimethylammonium hydroxide
(2-hidroxietil)-trimetil-ammónium-hidroxid

kolin

példa:

palmitinsav

glicerin

foszforsav

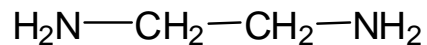
[Gimn2 137]

lecitin

(foszfatidil-kolin)
sejthártyák építőeleme

kolin

E) Többértékű aminok

Ethane-1,2-diamine ethylenediamine

etán-1,2-diamin

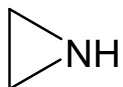
etilén-diamin

Propane-1,3-diamine

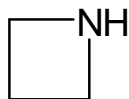
propán-1,3-diamin

F) Gyűrűs aminok

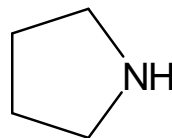
Aziridine

etilén-imin

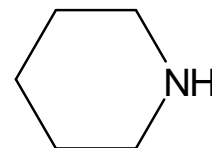
Azetidine

trimetilén-imin

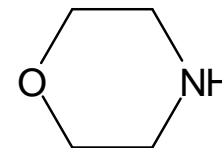
Pyrrolidine

pirrolidin

Piperidine

piperidin

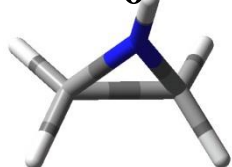
Morpholine

morfolin

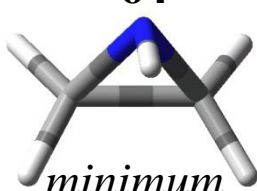
-18.4 kcal/mol

0°

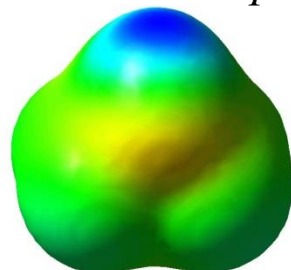
64°

átmeneti állapot

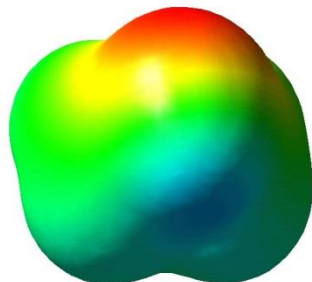

minimum

$\mu = 0.09$ Debye

$E(\text{RHF}/6-311++\text{G}(\text{d},\text{p})) = -133.04841154$ Hartree

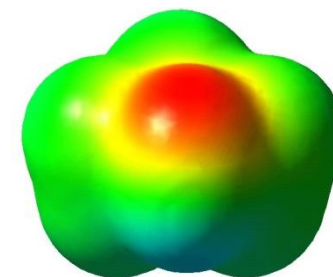
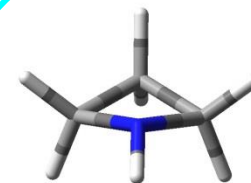
$\mu = 1.93$ Debye

$E(\text{RHF}/6-311++\text{G}(\text{d},\text{p})) = -133.07778787$ Hartree

piros

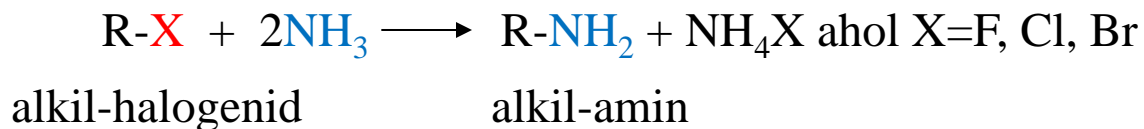
$-0.05 \leq \text{töltés} \leq 0.05$

kék

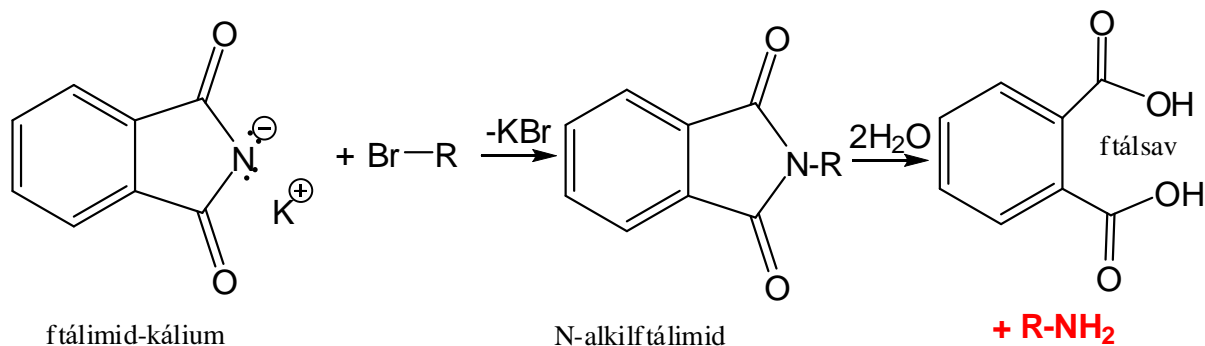
$\mu = 1.45$ Debye

$E(\text{RHF}/6-311++\text{G}(\text{d},\text{p})) = -172.12678252$ Hartree

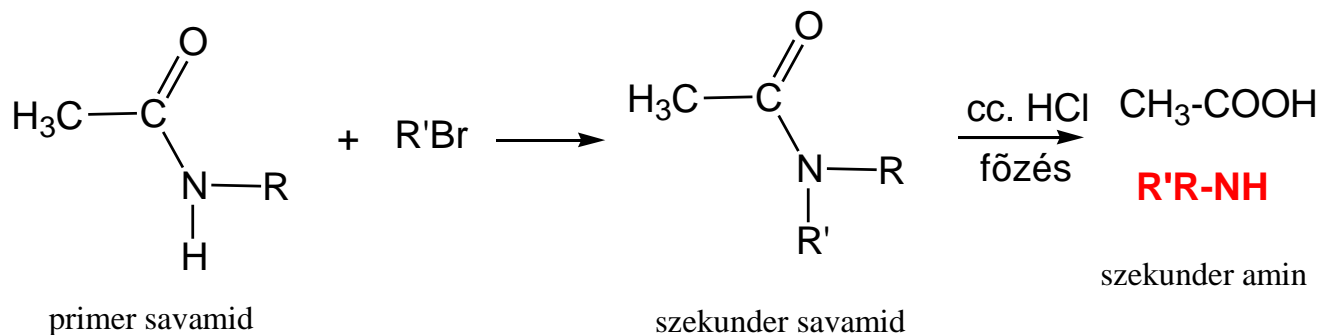

gond: keveréket kapunk
($R-NH_2$, R_2NH , R_3N és R_4NX)
„**túlalkileződés**” primer, szekunder,
tercier, kvaterner aminok is képződnek

1. Primer aminok előállítása: (Gabriel-féle szint. 1887)

2. Szekunder aminok előállítása:

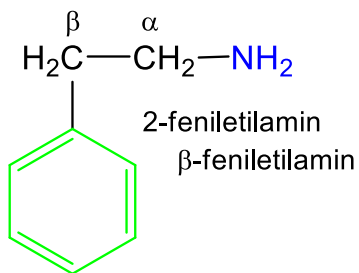
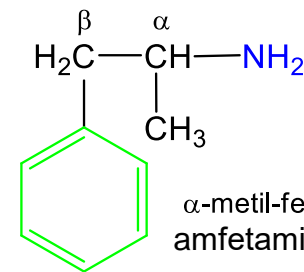

3. Tercier aminok előállítása: szekunder aminok reakciója alkil-halogenidekkel.

A szerelem molekulái:

egy természetes **serkentőszer**: a feniletilamin

Egy *amfetamin* származék.

Az elnevezés eredete: **alfa-metil-feniletilamin** alapvegyülettől származik.

Hatásmechanizmus: az emlősök központi idegrendszerében transzmitter és neuro-modulátor szerepet tölt be. Emeli az energia- és az éberségi szintet mint más amfetamin (adrenalin és noradrenalin). A **stressz-reakció** (küzdelem vagy menekülés) is amfetaminok által „vezérelt”.

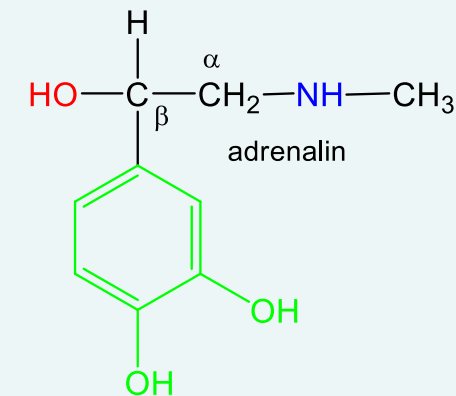
A „csábítás” molekulái:

- **feromonok** (körülöttünk vannak, bejutva endorfinokat pl.

Met_enkefalint (Tyr-Gly-Gly-Phe-Met), **oxitocint** (magas a szintje a szülésnél, az orgazmus esetén (férfi agyalapi mirigy is termel oxitocint)), stb. szabadítanak fel,

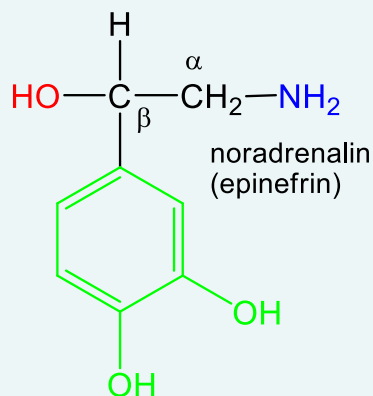
- **amfetaminok** (csokoládében is van, **de** ez az agyba nem jut el, mert már a belekben lebomlik)

biológiai felezési idő: 5-10 perc
egyértékű primer **aralkil-amin**
L-Phe-ből dekarboxileződéssel

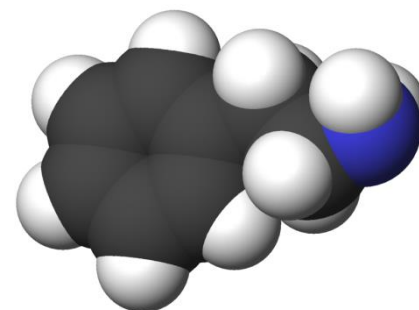

(R)-4-(1-hidroxi-2-(metilamino)etil)pirokatechin

biológiai felezési idő: 2 perc

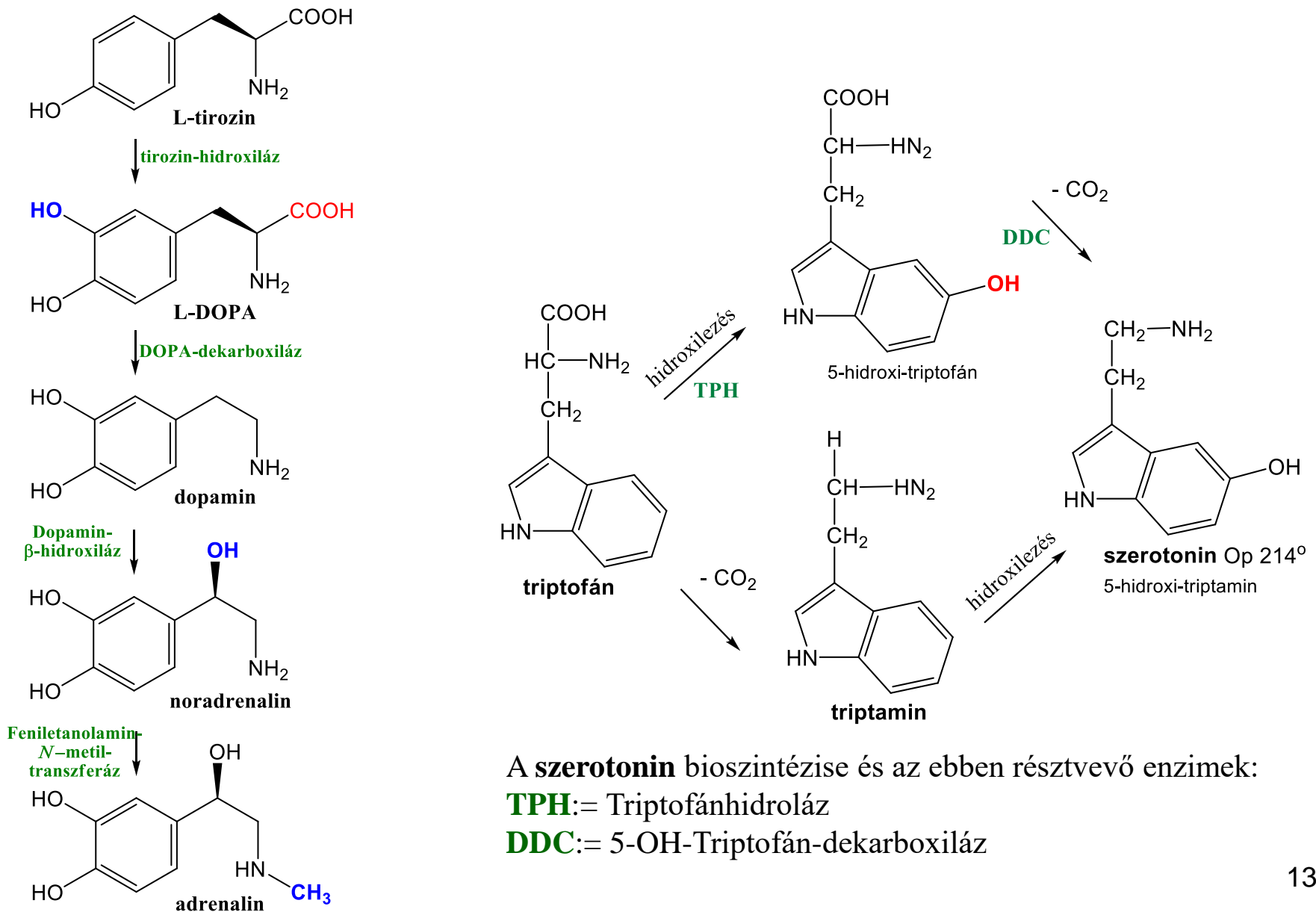

4-[(1R)-2-amino-1-hidroxietil]benzol-1,2-diol

memo. a szerelem csodálatos és komplex élmény, nincs egyetlen molekulába se „becsomagolva”.

Hogyan „memorizáljunk összetettebb molekulákat?

A **szerotonin** bioszintézise és az ebben résztvevő enzimek:

TPH:= Triptofánhidroláz

DDC:= 5-OH-Triptofán-dekarboxiláz

4. Iminek ($R^1R^2C=NH$)

típusnév: alkánimin (Schiff-bázis)

N-szubsztituált imin

utótag $\Rightarrow$ „imin”

előtag $\Rightarrow$ „imino”

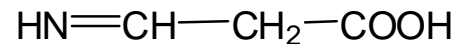

butan-1-imin

bután-1-imin (*Szn*)

Butylideneimine

butilidén-imin (*Csn*)

3-Iminopropanoic acid

3-iminopropánsav

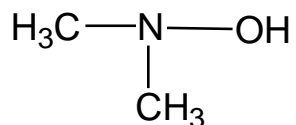
5. Hidroxilaminok (R^1R^2NOH)

hidroxilaminból (NH_2OH) a hidrogént $\Rightarrow$ -R helyettesíti

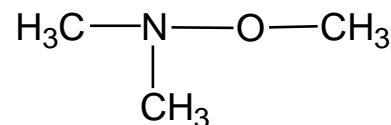
N-Methylhydroxylamine

N-metilhidroxilamin

N,N-Dimethylhydroxylamine

N,N-dimetilhidroxilamin

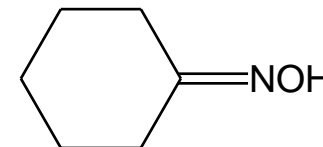
O,N,N-Trimethylhydroxylamine

O,N,N-trimetilhidroxilamin

Hexanal oxime

hexanal-oxim

Cyclohexanone oxime

ciklohexanon-oxim 14

($R^1R^2C=NOH$) oxim:

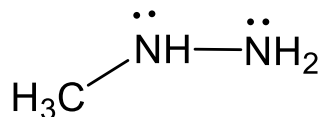
ha kétértékű csoporthoz kapcsolódik az N
(ha van kettőskötés)

6. Hidrazinok ($R^1R^2NH-NH_2$)

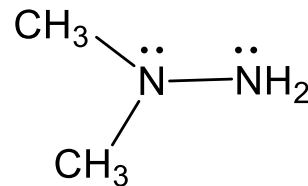
hidrazinból (NH_2NH_2) a hidrogént $\Rightarrow$ -R helyettesíti

utótag $\Rightarrow$ „hidrazin”

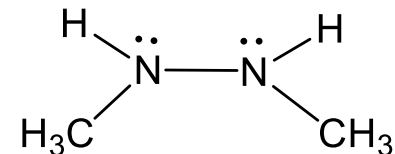
előtag $\Rightarrow$ „hidrazino”

Methylhydrazine
metilhidrazin

N,N-Dimethylhydrazine
N,N-dimetilhidrazin

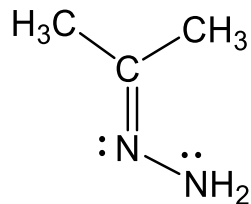
N,N'-Dimethylhydrazine
N,N'-dimetilhidrazin

($R^1R^2C=N-NH_2$) hidrazon:

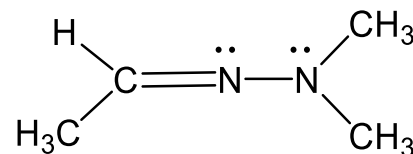
ha kétértékű csoporthoz kapcsolódik
az N (ha van kettőskötés)

utótag $\Rightarrow$ „hidrazon”

előtag $\Rightarrow$ „hidrazono”

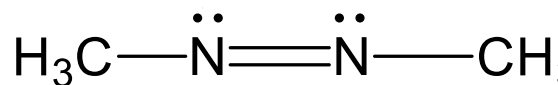

acetone hydrazone
aceton-hidrazon

acetaldehyde(*N,N*-dimethylhydrazone)
acetaldehyd-(*N,N*-dimetilhidrazon)

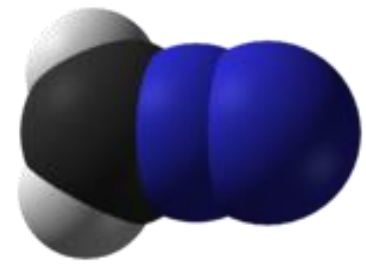
7. Azovegyületek ($R^1N=NR^2$)

Dimethyl-diazene
azometán

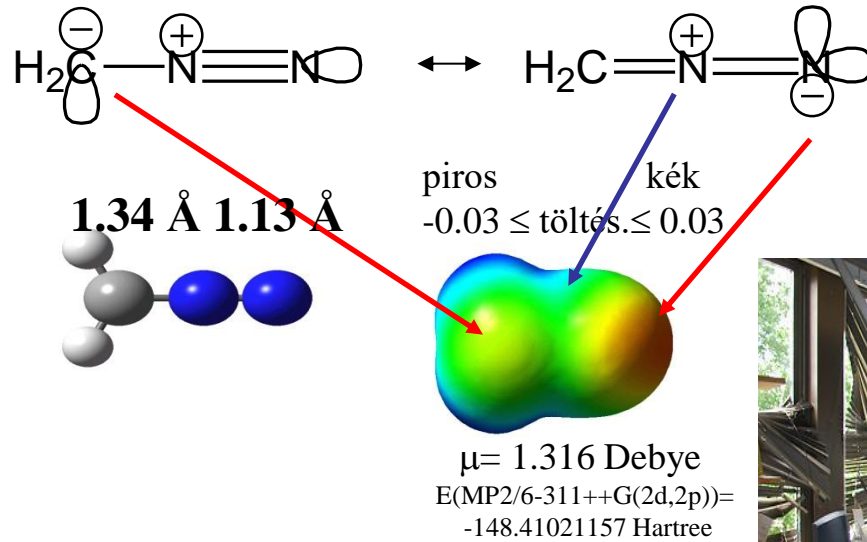
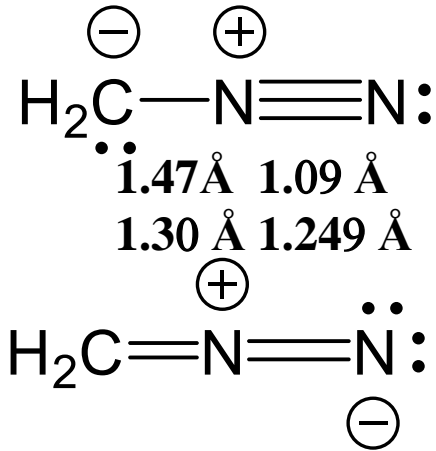
8. Diazovegyületek (R¹N₂)

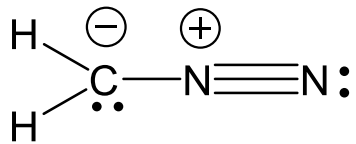
Diazomethane

diazometán

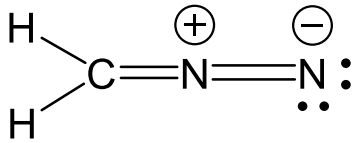
Határszerkezet:

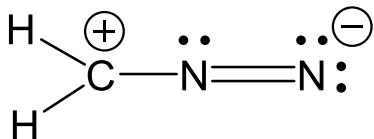
Határszerkezetek írása:
a diazometán határszerkezetei:

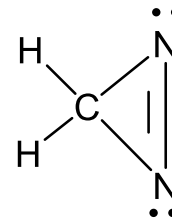
elektrodifrakciós adatok alapján a molekula lineáris szerkezetű; a C-N kötés 1,34Å, míg az N-N kötés 1,13Å

memo:
a C-N egyszeres kötés: 1,47Å
a C-N kétszeres kötés: 1,30Å
valamint

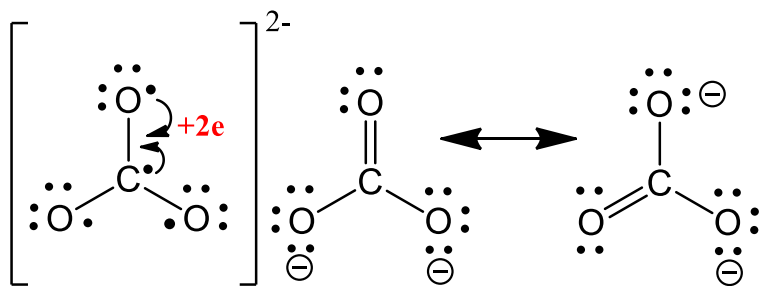

az N-N kétszeres kötés: 1,24Å
az N-N háromszoros kötés: 1,09Å

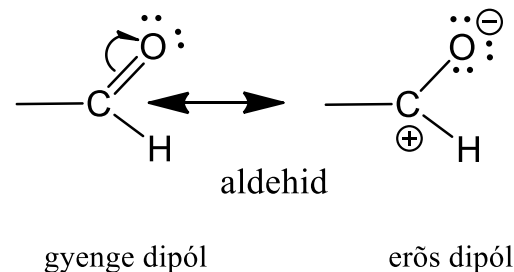
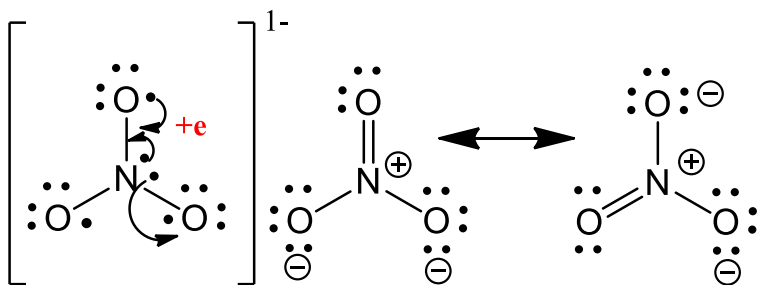
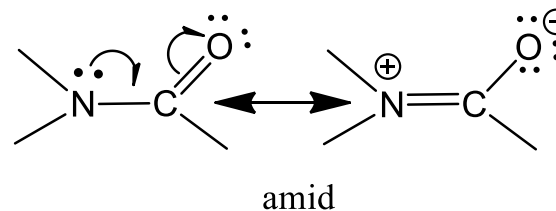

a kizárható gyűrűs határszerkezet

**szimmetrikus ekvivalens
határszerkezetek:**

**nem ekvivalens
határszerkezetek:**

9. Azidovegyületek (R¹N₃)

VI. Oxovegyületek

alapszénhidrogén: nyílt ⇌ gyűrűs

alapszénhidrogén: telített ⇌ telítetlen

kapcsolódása szerint: láncvégi (aldehid) ⇌ láncközi (keton)

az oxo csoportok jellege és a kapcsolódása helye szerint:

dialdehid ⇌ ketonaldehid ⇌ diketon ⇌

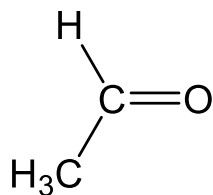
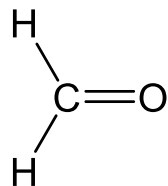
polioxo-vegyület

1. Nyíltzénláncú, telített aldehidek (C_nH_{2n}O)

típusnév: **alkanal**

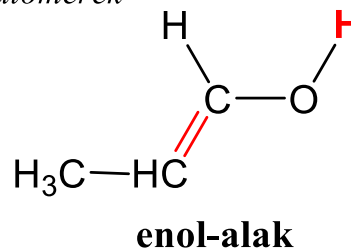
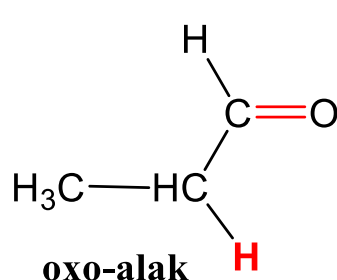
szubsztitúciós név: „al” utótag
„oxo” előtag

memo: az al utótagonál az 1-est nem kell kiírni

Formaldehyde
metanal
formaldehid

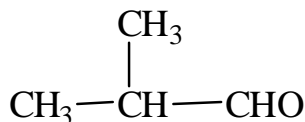
Acetaldehyde
etanal
acetaldehid

Propionaldehyde

propanal

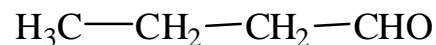
propionaldehid

2-Methylpropionaldehyde

2-metilpropanal

izobutiraldehid

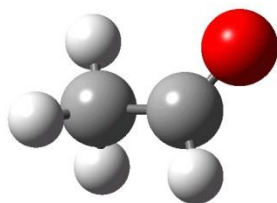

Butyraldehyde

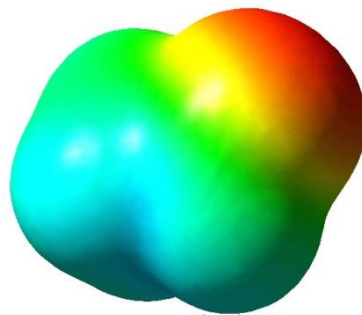
butanal

butiraldehid

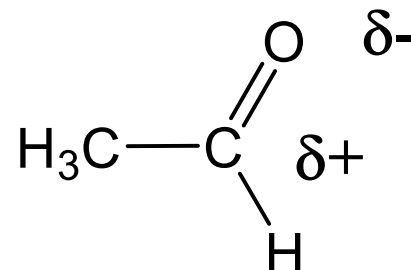
Szerkezeti izoméria:

$\mu = 3.19$ Debye
E(RHF/6-311++G(d,p))

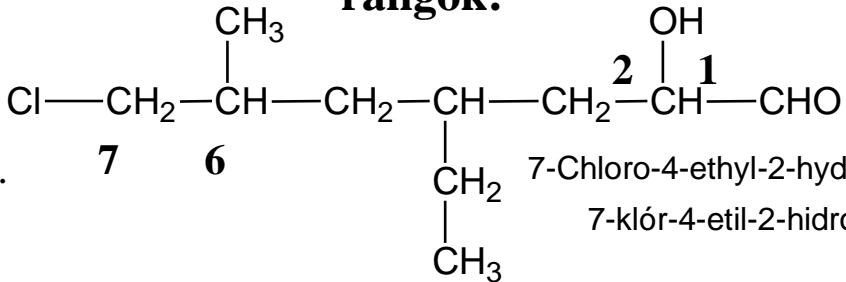
piros   kék
 $-0.06 \leq \text{töltés} \leq 0.06$

Szubsztitúciós nomenklatúra:

kiválasztjuk a leghosszabb szénláncot amely az oxocsoportot is tartalmazza (vagy a legrangosabb csoportot), a csoport száma a legkisebb legyen, szubsztituens sorrend az ABC szerint.

**nev.gyak.
rangok!**

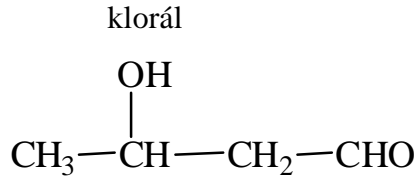

7-Chloro-4-ethyl-2-hydroxy-6-methylheptanal
7-klór-4-etil-2-hidroxi-6-metilheptánal

(7-klór-2-hidroxi-6-metil-4-etilheptánal rossz ABC)

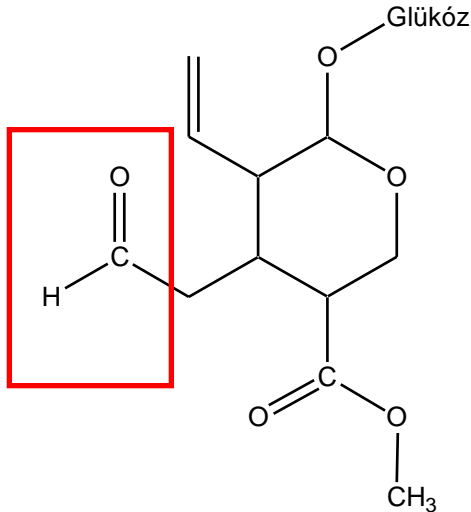
Példa: $\text{Cl}_3\text{C}-\text{CHO}$

Trichloroacetaldehyde
triklóracetaldehid

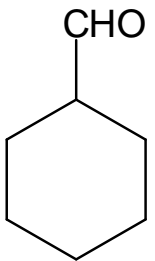
3-Hydroxybutanal
3-hidroxibutanal

aldol

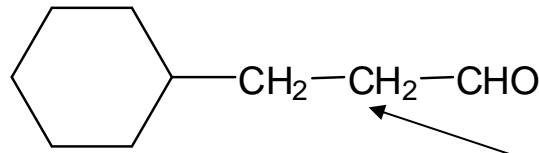

2. Gyűrűs, telített aldehidek típusnév: cikloalkánkarbaldehid

szubsztitúciós név: „oxo” előtag (formil)
„al” utótag (karbaldehid)

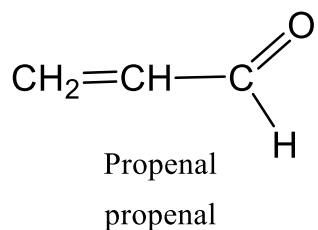
Cyclohexanecarbaldehyde
ciklohexánkarbaldehid

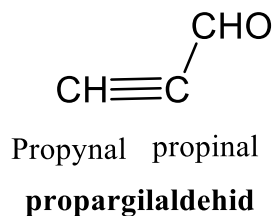
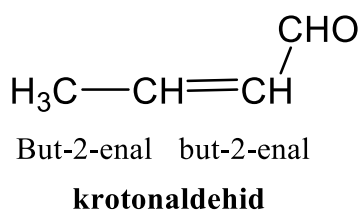
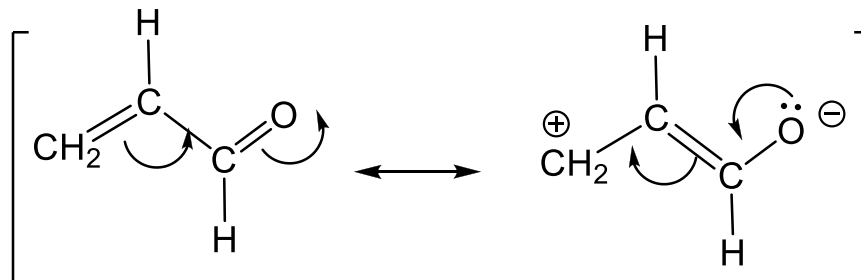
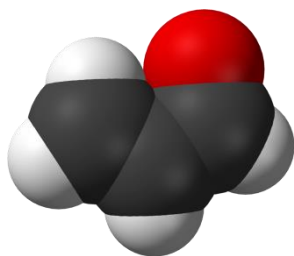
3-Cyclohexylpropanal
3-ciklohexilpropanal

Bár tartalmaz cikloalkán részt **nem gyűrűs aldehidként** nevezzük el

3. Telítetlen aldehidek típusnév: alkenal, alkinal

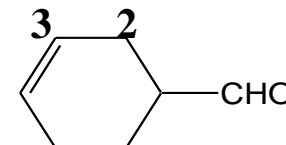

akrilaldehid vagy **akrolein**

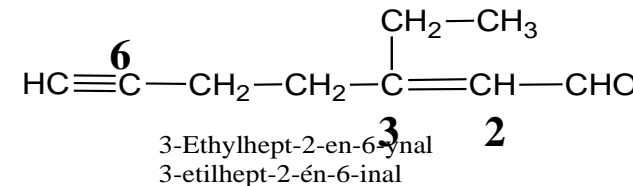

szubsztitúciós név:
„enal” végződés (utótag)
„oxo” előtag

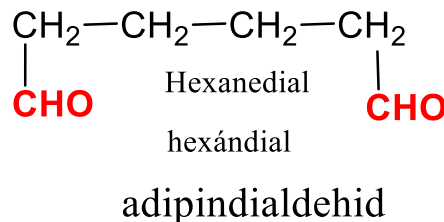
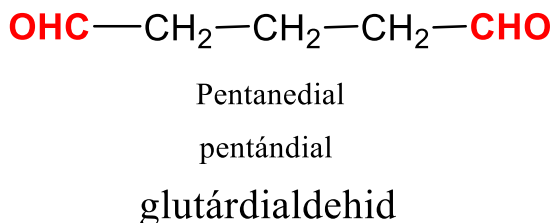
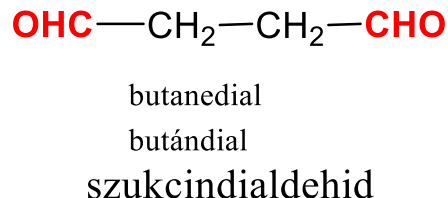
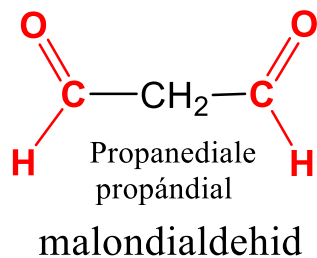
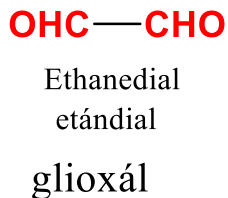
nev.gyak.:rangok!

Cyclohex-3-enecarbaldehyde
ciklohex-3-énkarbaldehyd

4. Dialdehidek típusnév: alkándial

szubsztitúciós név: „oxo” előtag
„dial” utótag

kérdés:

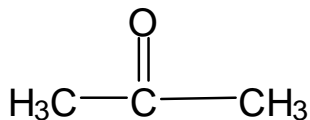
melyik stabilabb: malondialdehyd
vagy tautomerje a hidroxil-
akrolein?

válasz: az utóbbi
a konjugáció miatt.

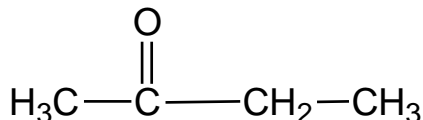
5. Nyíltszénláncú, telített ketonok (C_nH_{2n}O)

típusnév: alkanon

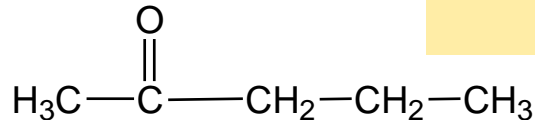
szubsztitúciós név: „on” utótag
„oxo” előtag

Propan-2-one
propan-2-on
dimetil-keton
aceton

Butan-2-one
bután-2-on
etil-metil-keton

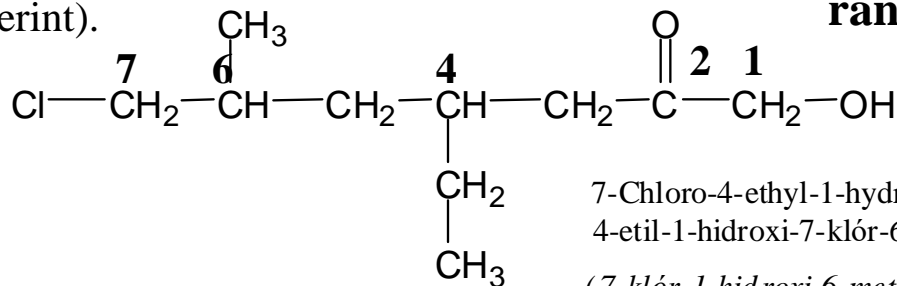

Pentan-2-one
pentán-2-on

Szubsztitúciós nomenklatúra:

kiválasztjuk a **leghosszabb** szénláncot amely az **oxocsoportot** is tartalmazza (vagy a még rangosabb csoportot), úgy hogy ezen rangos csoport száma a **legkisebb** legyen, (szubsztituens-sorrend az **ABC** szerint).

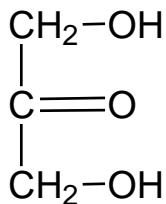
nev.gyak.
rangok!

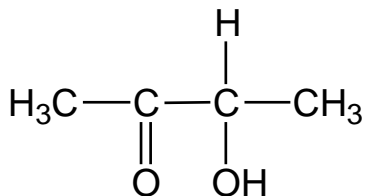
7-Chloro-4-ethyl-1-hydroxy-6-methylheptan-2-one
4-etil-1-hidroxi-7-klór-6-metilheptán-2-on

(7-klór-1-hid roxi-6-metil-4-etil-2-heptanon rossz ABC sorrend)

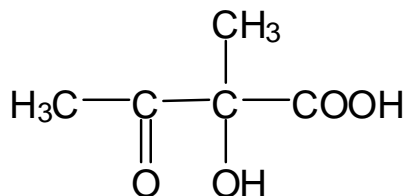
Példák:

1,3-Dihydroxypropan-2-one
1,3-dihidroxi-propán-2-on
dihidroxiaceton

3-Hydroxybutan-2-one
3-hidroxi-bután-2-on
aceton

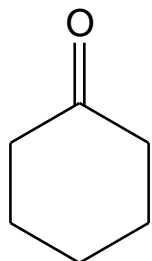

2-Hydroxy-2-methyl-3-oxobutyric acid
2-hidroxi-2-metil-3-oxobutánsav

6. Gyűrűs, telített ketonok

típusnév: **ezociklusos** cikloalkanon
exociklusos cikloalkilalkanon

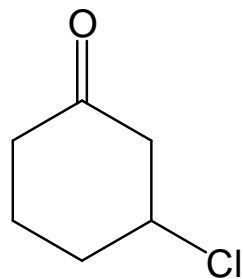
eZociklusos

Cyclohexanone

ciklohexanon

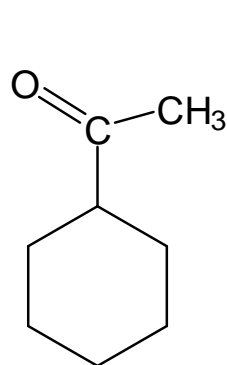
**nev.gyak.
rangok!**

3-Chlorocyclohexan-1-one

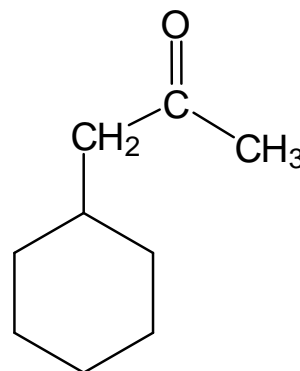
3-klórciklohexán-1-on

eXociklusos

1-Cyclohexylethan-1-one

ciklohexil-metil-ke-ton

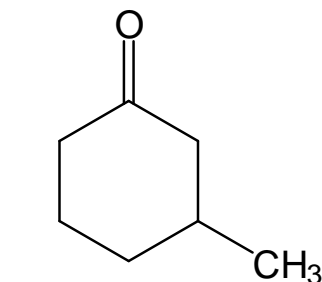
1-Cyclohexylpropan-2-one

ciklohexil-aceton

szubsztitúciós név: „on” utótag
„oxo” előtag

memo:

*az „on” utótagnál az 1-est
ki kell írni*

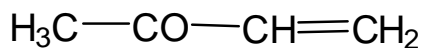
3-Methylcyclohexan-1-one

3-metilciklohexán-1-on

7. Telítetlen ketonok

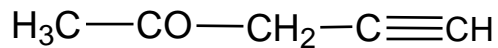
típusnév: alkenon, alkinon

But-3-en-2-one

but-3-én-2-on

metil-vinil-ke-ton

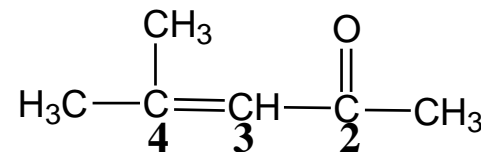
Pent-4-yn-2-one

pent-4-in-2-on

metil-propargil-ke-ton

szubsztitúciós név: „énon” végződés (utótag)
„oxo” előtag

**nev.gyak.
rangok!**

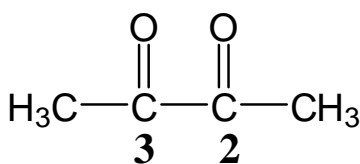
4-Methyl-pent-3-en-2-one

4-metil-3-pentén-2-on

mezitiloxid

8. Diketonok

típusnév: alkándion

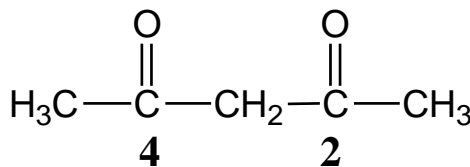

Butane-2,3-dione

bután-2,3-dion

biacetyl

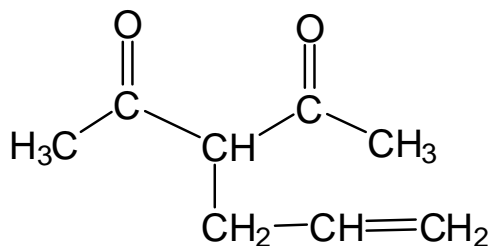
biacetil

Pentane-2,4-dione

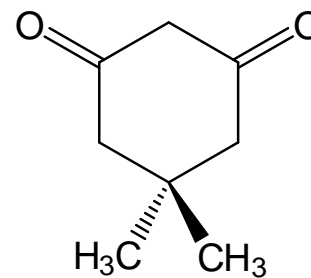
pentán-2,4-dion

**nev.gyak.
rangok!**

3-Allylpentane-2,4-dione

3-allilpentán-2,4-dion

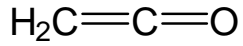

5,5-Dimethylcyclohexane-1,3-dione

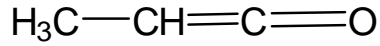
5,5-dimetilciklohexán-1,3-dion

9. Ketének C=C=O

Alkénből láncvégi hidrogének cseréjével $H_2 \Rightarrow O$ -re
 alapnév: „ketén”

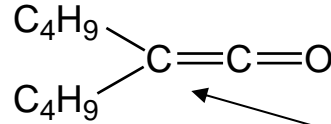

Ethenone
 etenon
 ketene
 ketén

Prop-1-en-1-one
 prop-1-én-1-on
 methylketene
 metilketén

aldoketén

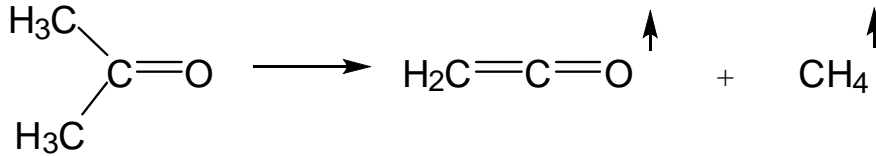

2-Butylhex-1-en-1-one
 2-butilhex-1-én-1-on

ketoketén

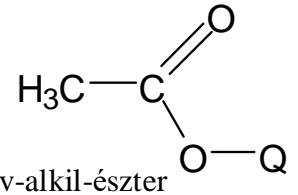
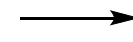
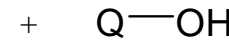
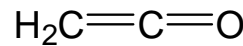
dibutylketén

Ketén előállítása:

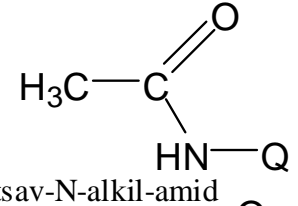
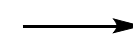
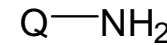
Ketén reakcióképessége:

(kumulált kettőskötés, fokozott reaktivitás)

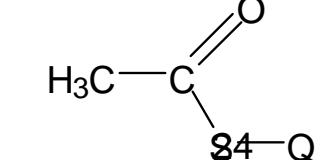
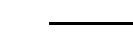
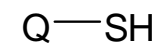
alkil-alkohol

ecetsav-alkil-észter

alkil-amin

ecetsav-N-alkil-amid

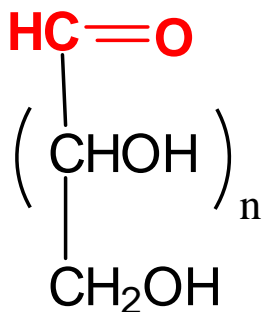

alkántiol

ecetsav-alkil-tioészter

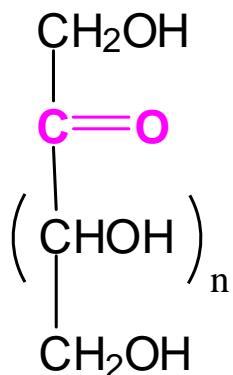
10. Polihidroxiovegyületek: monoszacharidok

- szénatomok száma (trióz, tetróz, pentóz, hexóz, heptóz)
- aldehid $\longleftrightarrow$ keton

Polihidroxialdehid

aldotetróz	n=2
aldopentóz	n=3
aldohexóz	n=4
aldoheptóz	n=5

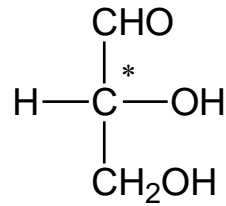
Polihidroxiketon

ketotetróz	n=1
ketopentóz	n=2
ketohehexóz	n=3

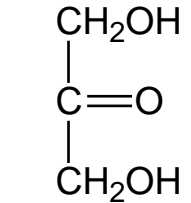
kérdés: Hány kiralitáscentrummal rendelkezik egy

- aldotetróz,
- ketopentóz,
- n -atomos aldóz,
- n -atomos ketóz ?

Konfiguráció, kiralitás, D/L-konvenció

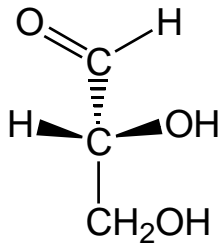
gliceraldehyd
(egy aldotrióz)

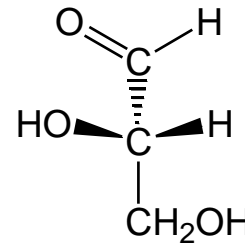
dihidroxi-aceton
(egy ketotrióz)

egy
kiralitáscentrum

nincs
kiralitáscentrum

(+)-gliceraldehyd
(*R*)-(+)-gliceraldehyd
D-(+)-gliceraldehyd

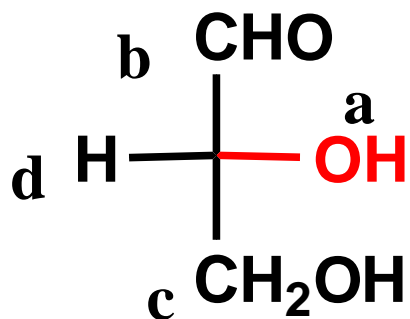
(-)-gliceraldehyd
(*S*)-(-)-gliceraldehyd
L-(-)-gliceraldehyd

D-cukor:

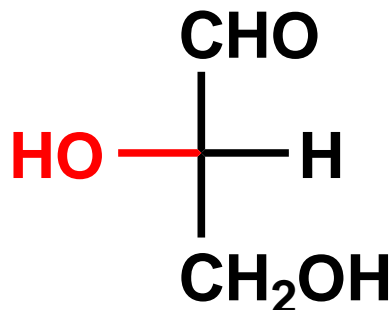
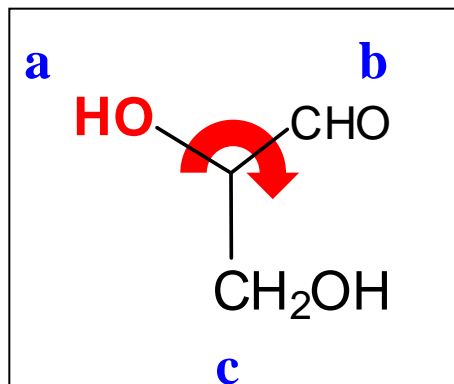
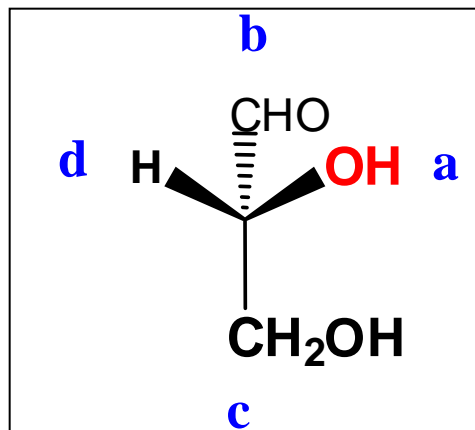
L-cukor

az a monoszacharid, amelyikben a legmagasabb sorszámú avagy a karbonil csoportól legtávolabbi kiralitáscentrum, (leggyakrabban az utolsó előtti szénatom) a D(+)-gliceraldehiddel vagy éppen a L(-)-gliceraldehiddel azonos konfigurációjú.

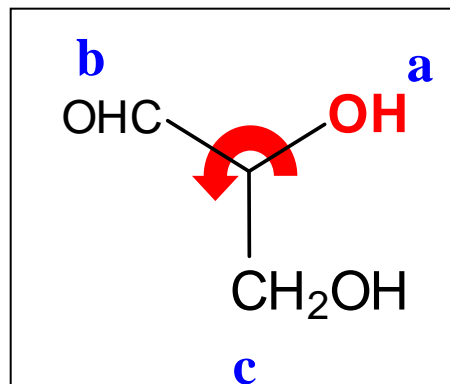
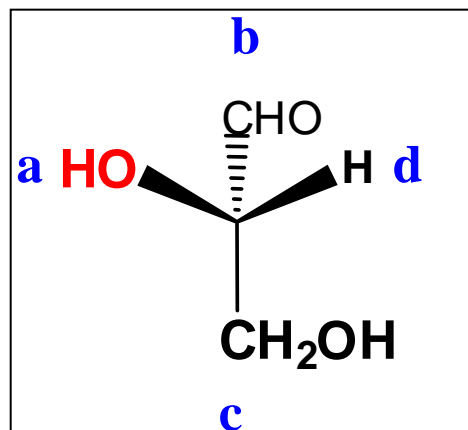
Aldotrióz abszolút konfigurációjának meghatározása:

(R)-glicerinaldehid
D-glicerinaldehid

(S)-glicerinaldehid
L-glicerinaldehid

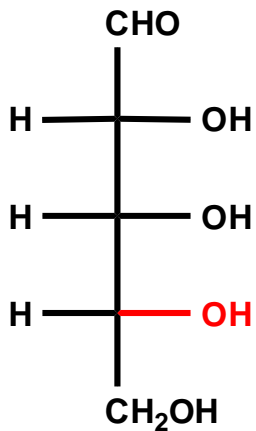

D- vagy L- ?

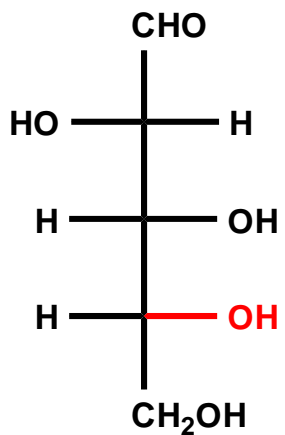
A legmagasabb sorszámú
kiralitás- centrum és a
glicerinaldehid
konfigurációja

Aldopentóz (3 királis C): 8 db diasztereomer térszerkezet

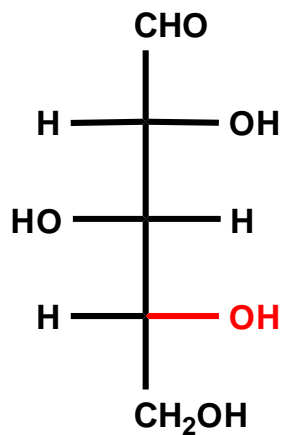
D-ribóz

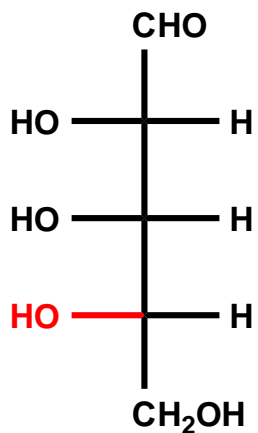
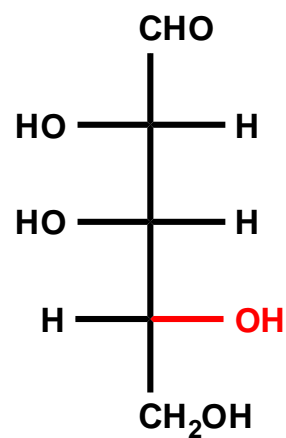
D -arabinóz

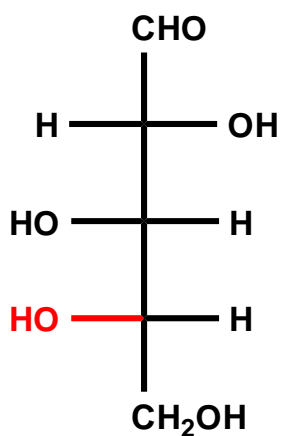
D -xilóz

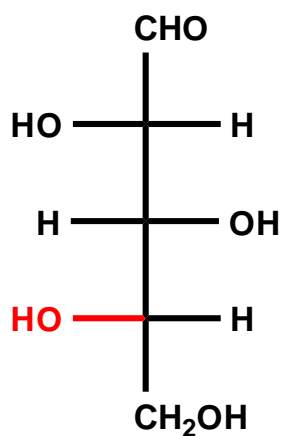
D-lixóz

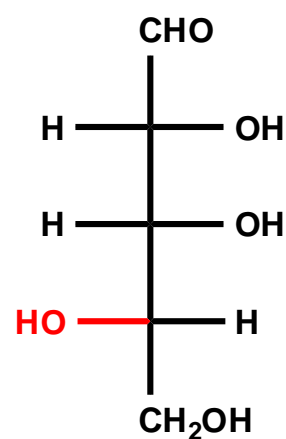
L-ribóz

L -arabinóz

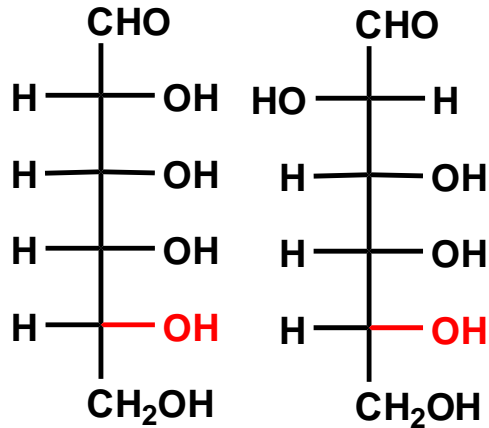
L-xilóz

L -lixóz

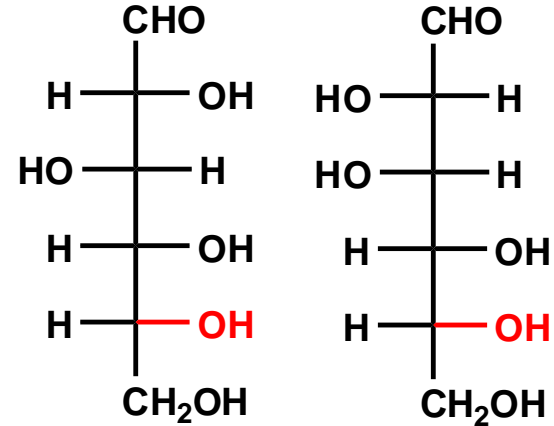
kiemelt fontosságú cukor

Aldohexóz (4 királis C): 16 diasztereomer térszerkezet
 a 8 db D-sorozatbeli aldohexóz nyílt formája:

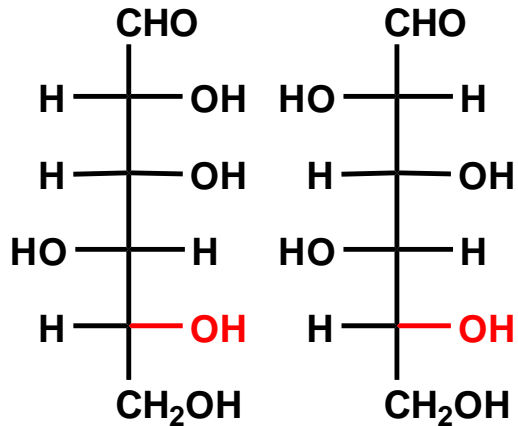
D-allóz

D-altróz

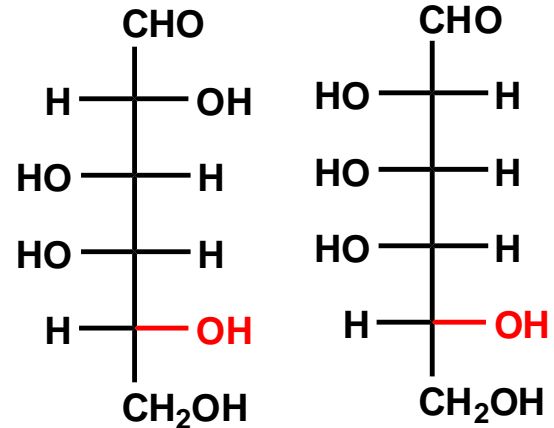
D -glükóz

D -mannóz

D -gülóz

D -idóz

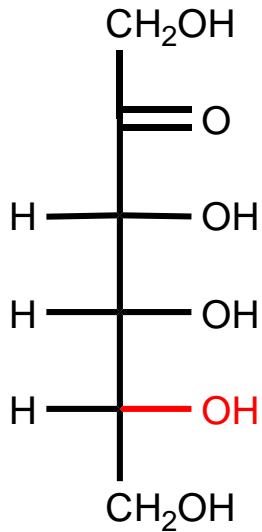
D -galaktóz

D -talóz

kiemelt fontosságú cukor

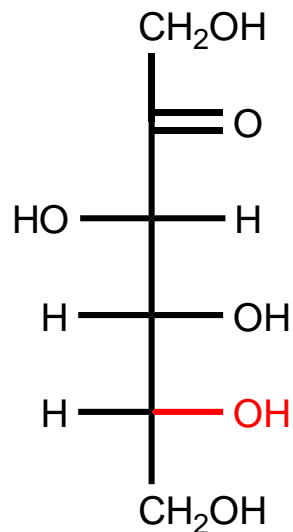

Ketohexóz (3 királis C): 8 diasztereomer térszerkezet
a 4 db D-sorozatbeli **hexulóz** nyílt formája:

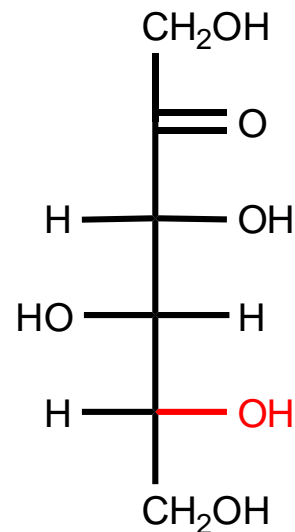
D-pszikóz

ribohexulóz

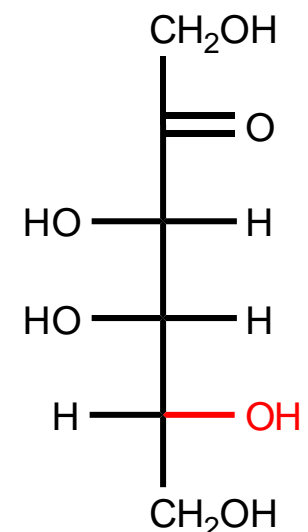
D-fruktóz

arabinoxulóz

D-szorbóz

xilohexulóz

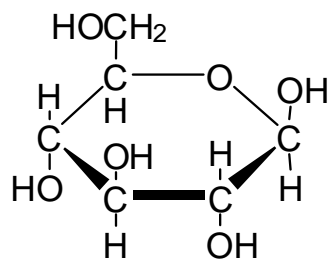
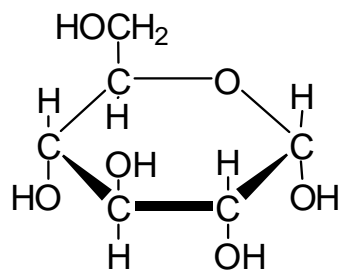
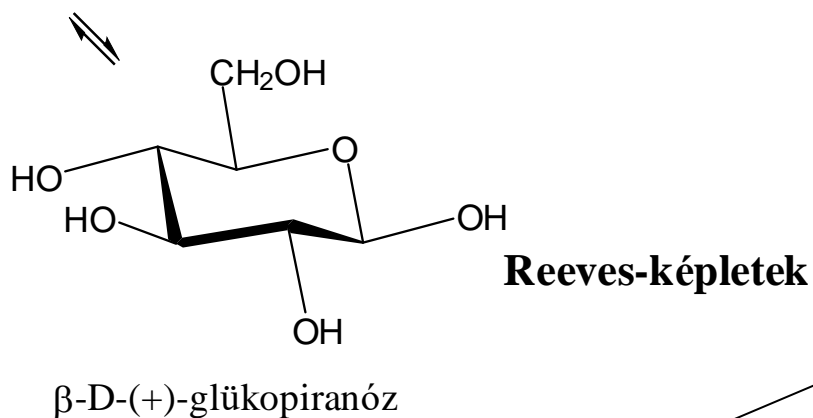
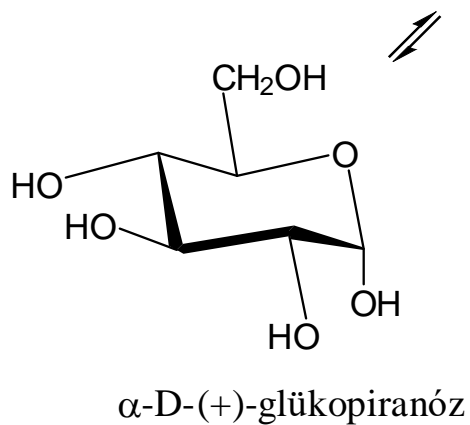
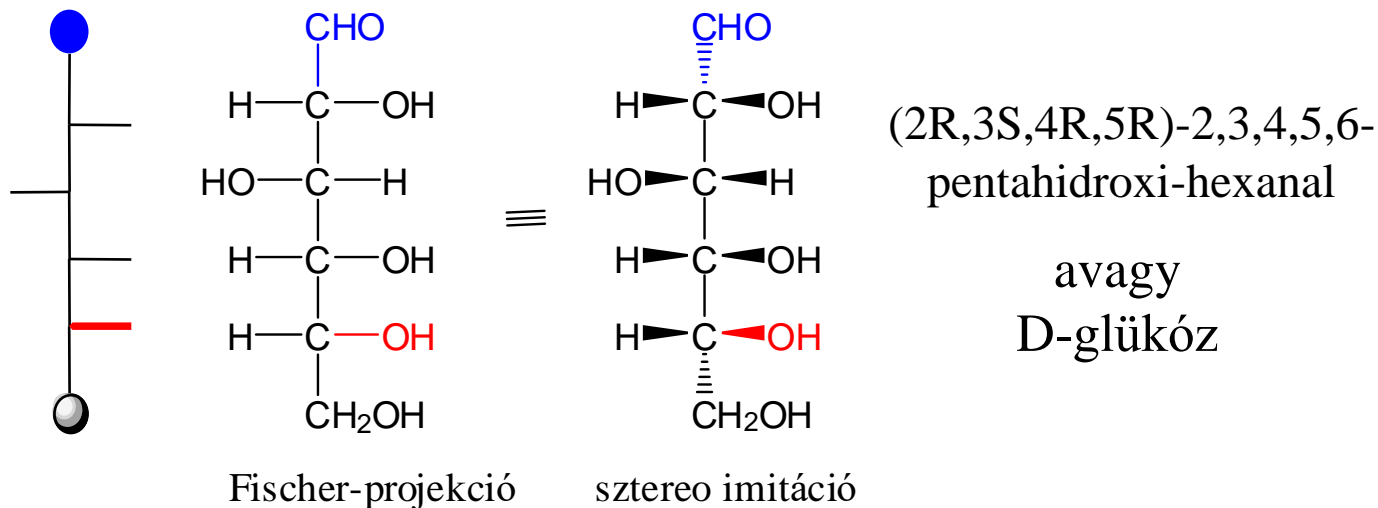

D-tagatóz

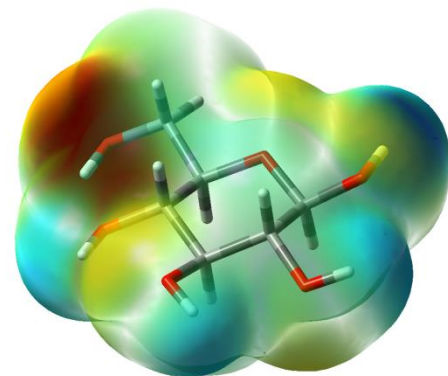
lixohexulóz

kiemelt fontosságú cukor

Az aldohexózok tényleges téralkata: nem lineáris hanem ciklusos

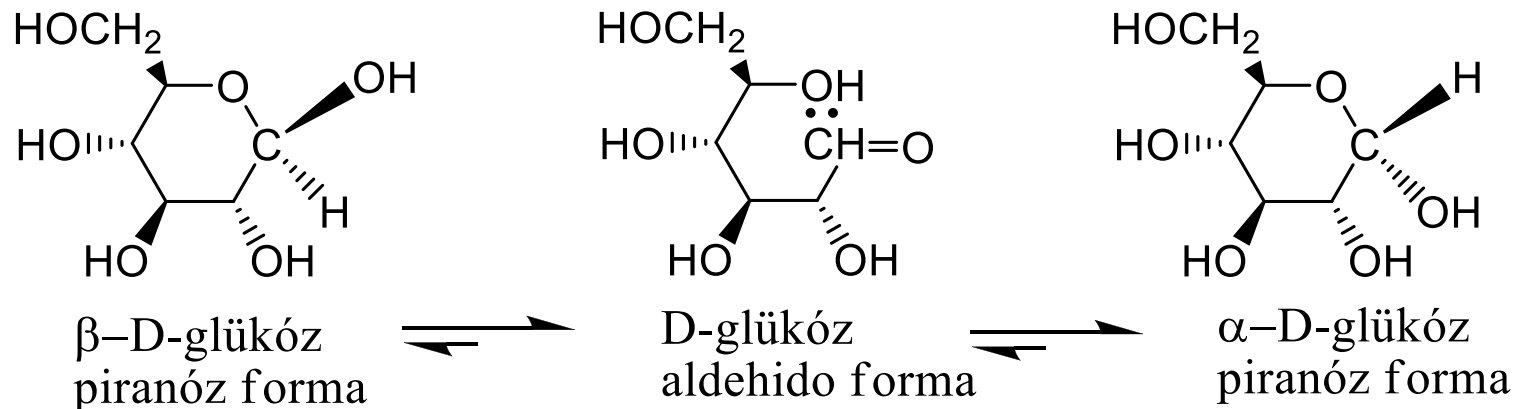
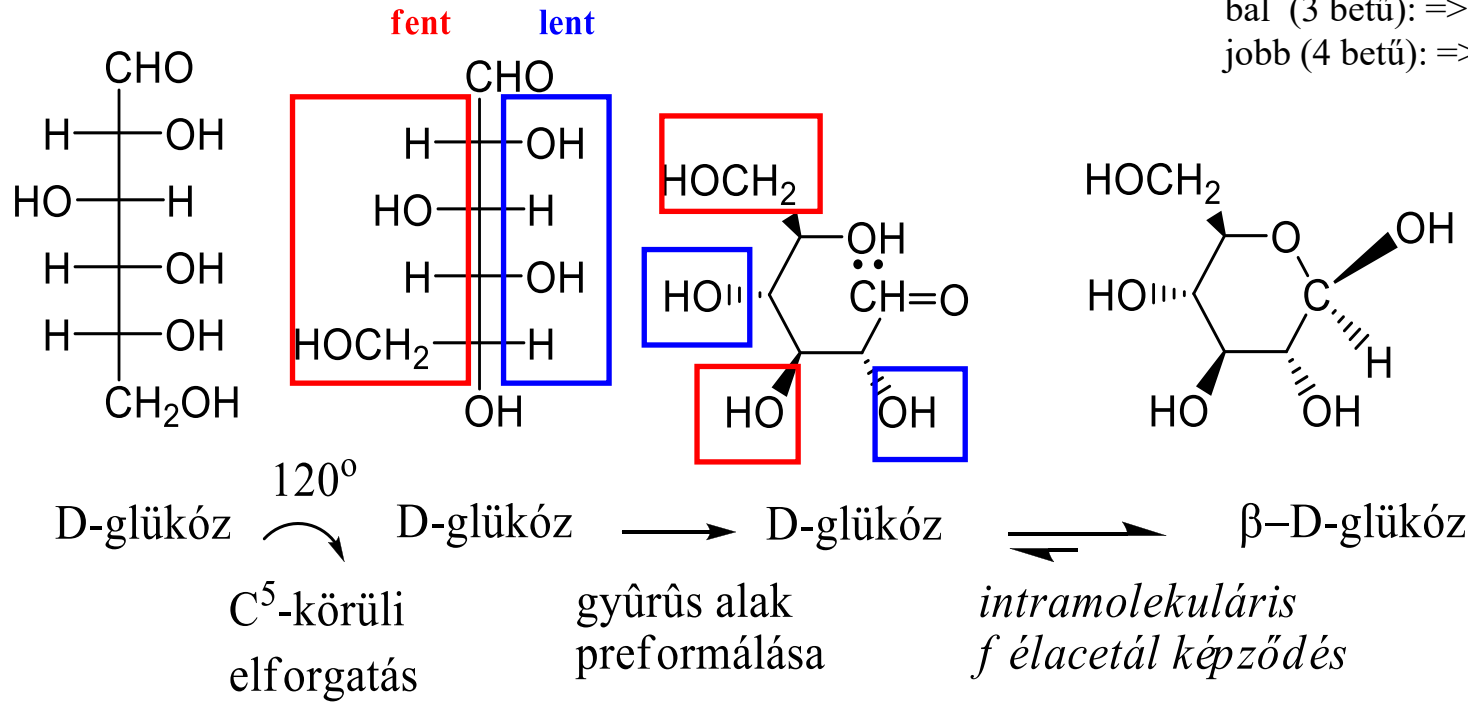
Haworth-képletek

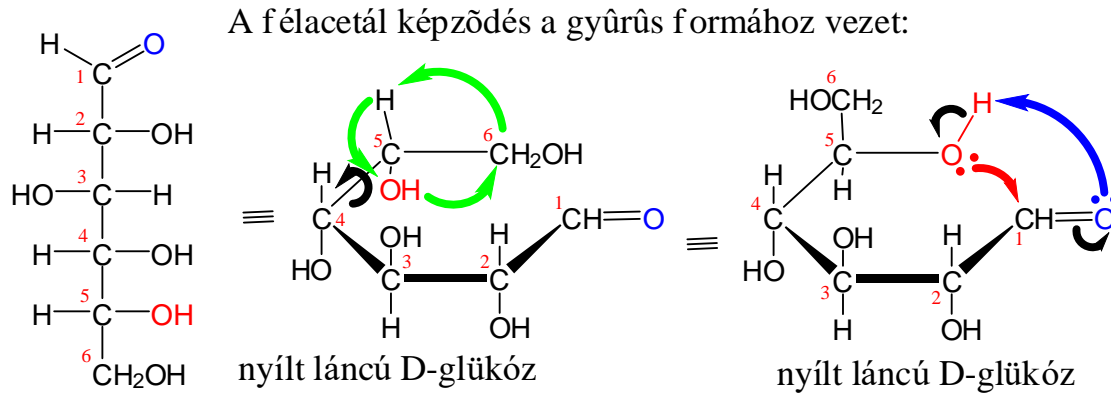
piros kék
-0.08 ≤ töltés. ≤ +0.08

A gyűrűs forma rajzolástechnikája:

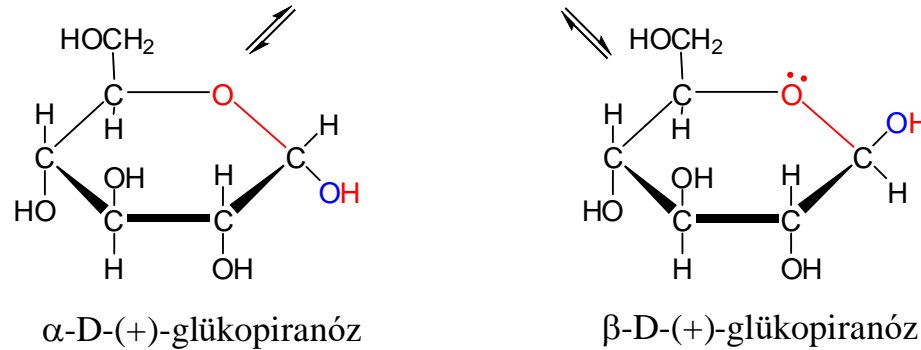
memo: átírási szójáték
 bal (3 betű): => fel (3 betű)
 jobb (4 betű): => lent (4 betű)

Az aldohexózok tényleges szerkezete: nem lineáris hanem ciklusos

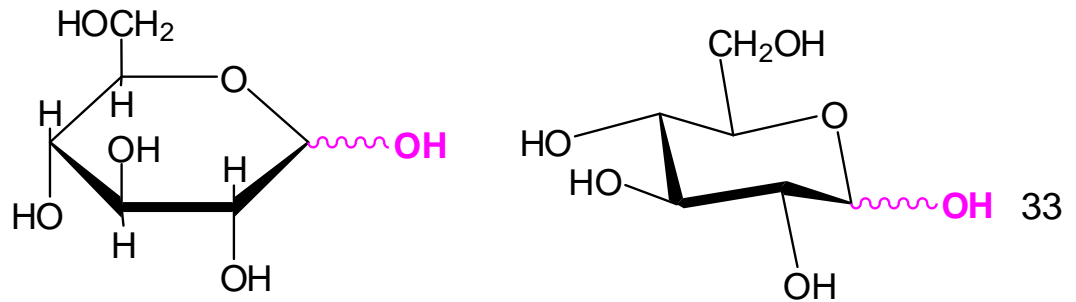
Ciklizálással félacetál képződik, kiralitáscentrummá válik a C1-atom (anomer szénatom)

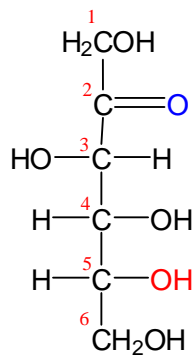
az így kialakuló diasztereomerek **anomerek**

α -anomer ill. β -anomer

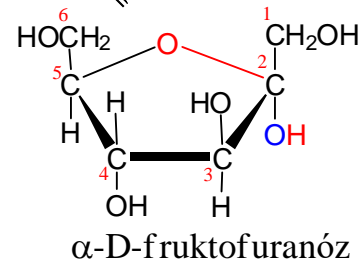
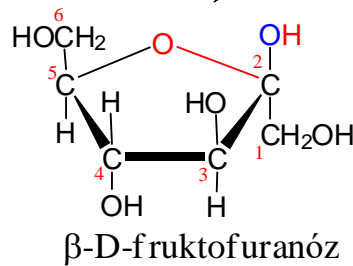
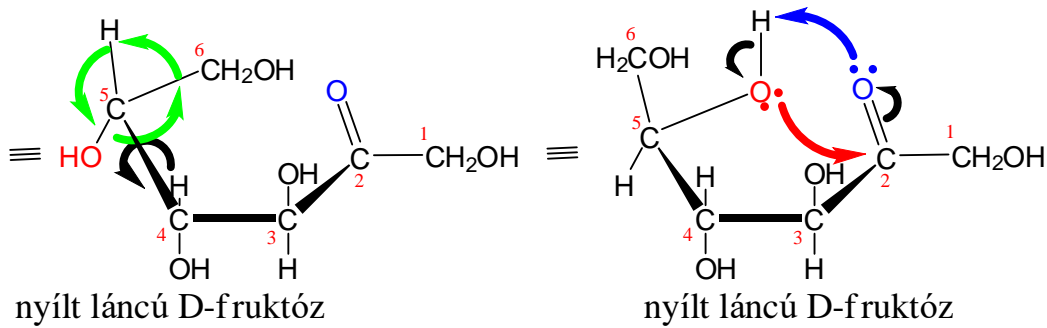
α/β -D-(+)-glükopiranoz: az anomer konfiguráció nem definiált

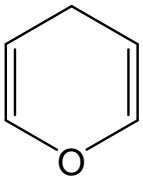
Ciklusos félacetál képződése, avagy hogyan rajzoljuk a furánózokat:

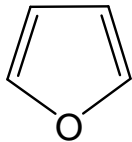
A nyílt láncú D-fruktóz különböző konformációi

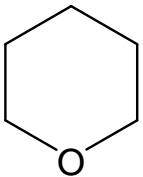
memo:

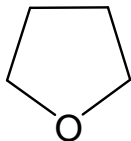
pirán

furán

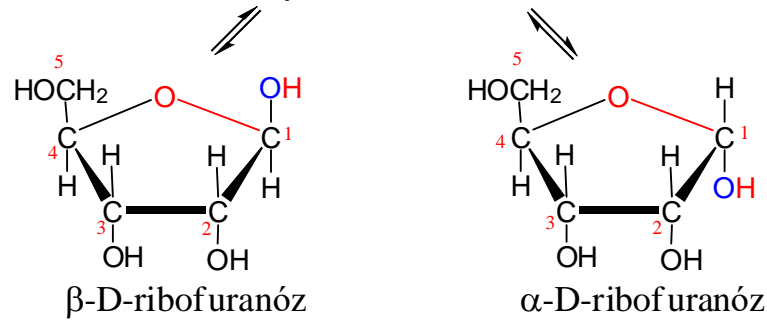
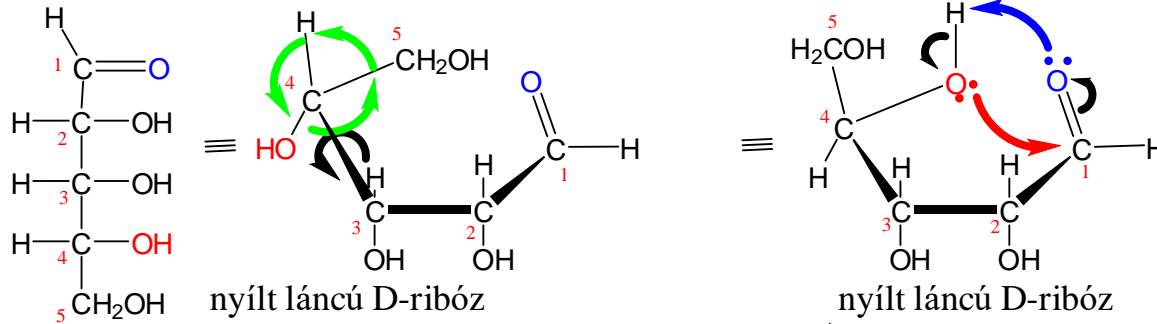
tetrahidro-2H-pirán

tetrahydrofurán

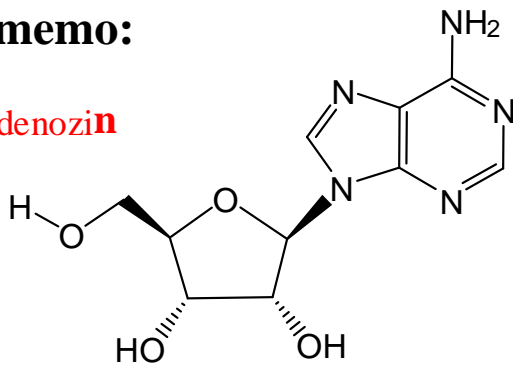
Ciklusos félacetál képződése, avagy hogyan rajzoljuk a furanózokat:

A nyílt láncú D-fruktóz különböző konformációi

memo:

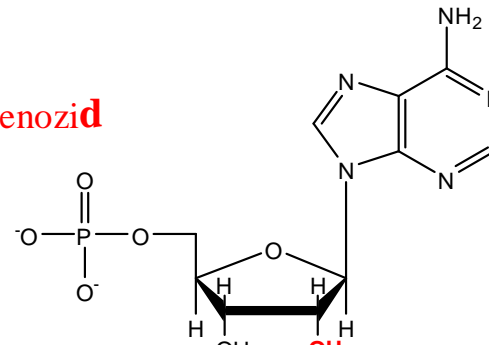
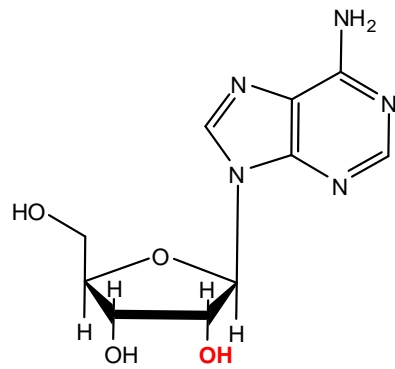
adenozin

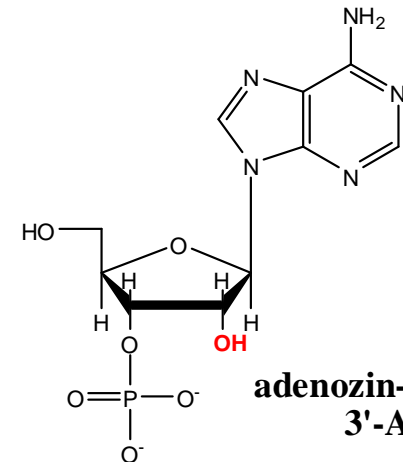
adenozin

9-(β -D-ribofuranozil)-adenin op=235°C

adenozid

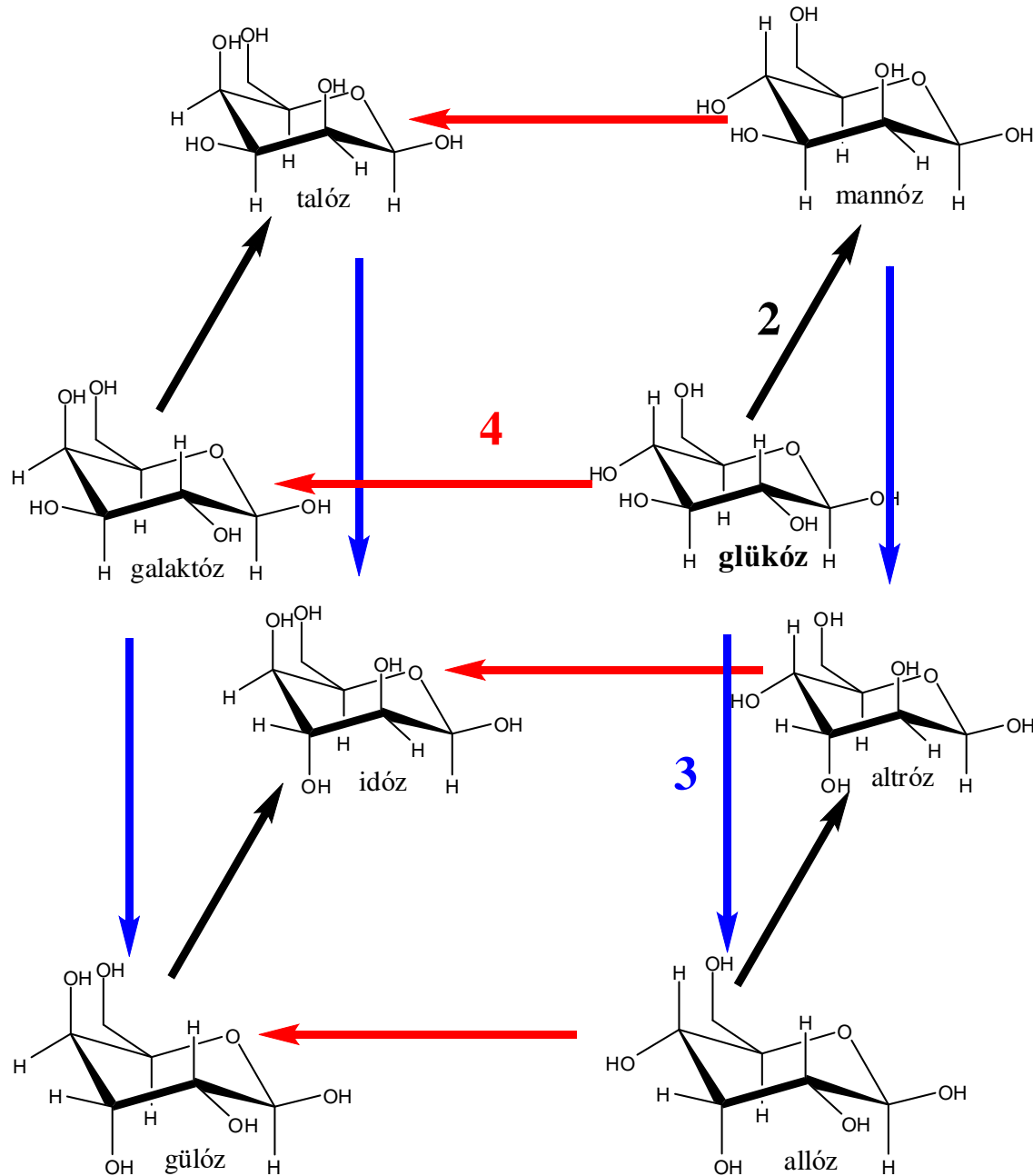

adenozin-5'-foszfát
5'-AMP

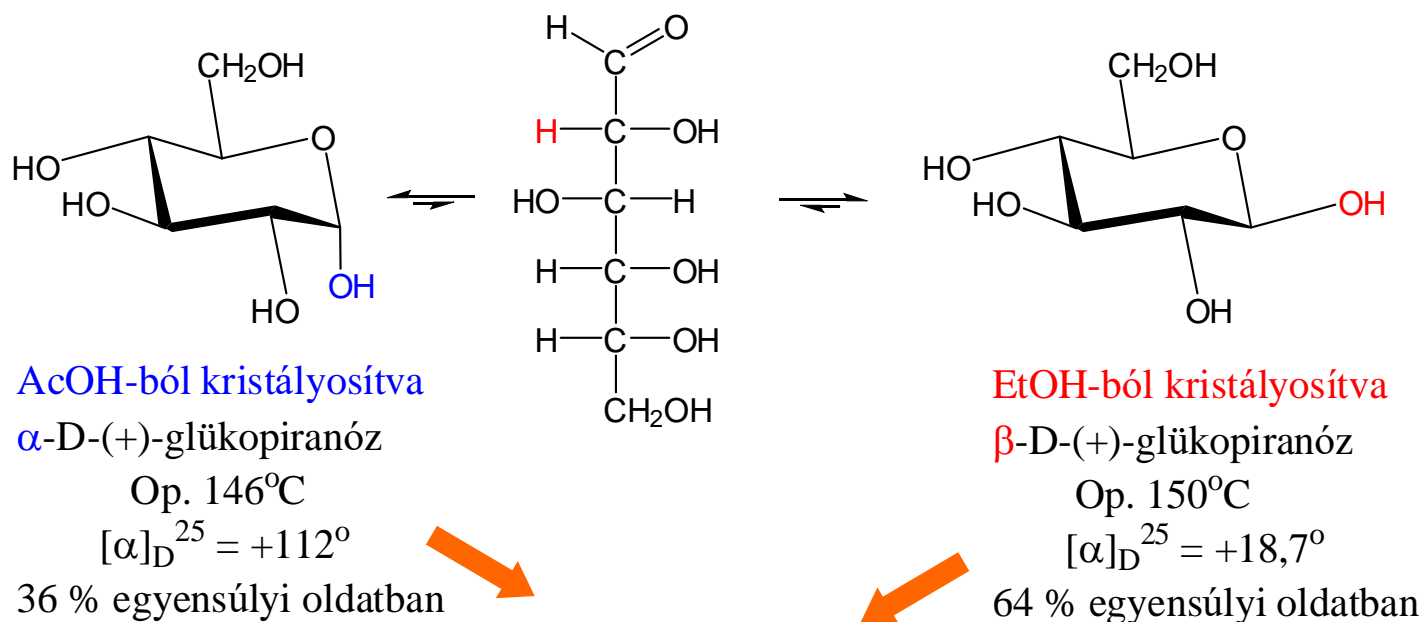

adenozin-3'-foszfát
3'-AMP

Kockacukor-cukorkocka

A mutarotáció jelensége:

egy idő múlva beáll az egyensúlyi oldat,
amely forgatása : $+52,7^{\circ}$ ($= 0,36 \cdot 112^{\circ} + 0,64 \cdot 18,7^{\circ}$)

kérdés: miért stabilabb a β - mint az α -anomer?

válasz: a nagyobb térigényű -OH (és nem a kisebb -H) van ekvatoriális pozícióban.

kérdés: van-e számottevő nyílt forma jelen az oldatban?

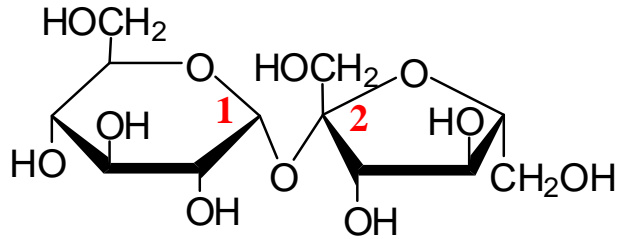
válasz: nincs, sem UV-ban sem IR-ben a C=O sávok nem azonosíthatók!

Néhány fontos diszacharid:

a szacharóz

(nádcukor, répacukor)

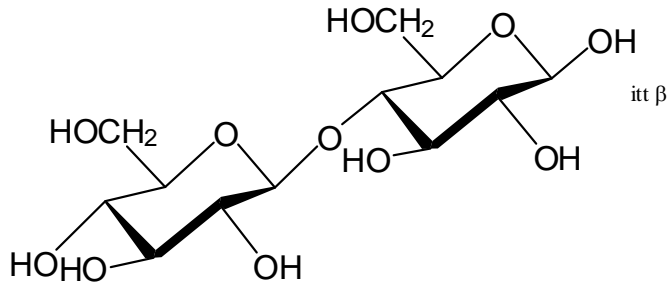

szacharóz

α -D-glükopiranozil- β -D-fruktofuranozid

a cellobióz

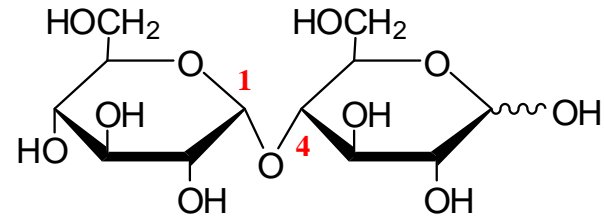
a cellulóz részleges hidrolízise során

cellobióz

4-O-(β -D-glükopiranozil)-D-glükopiranóz

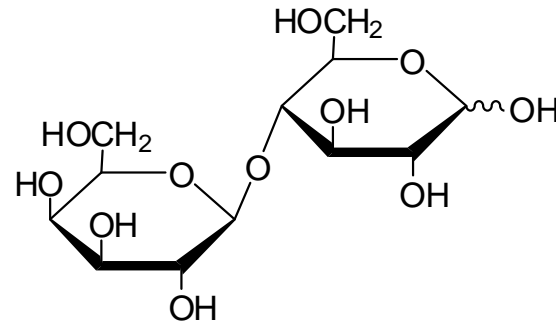
a maltóz (malátacukor), keményítő részleges hidrolízise során

maltóz

4-O-(α -D-glükopiranozil)-D-glükopiranóz

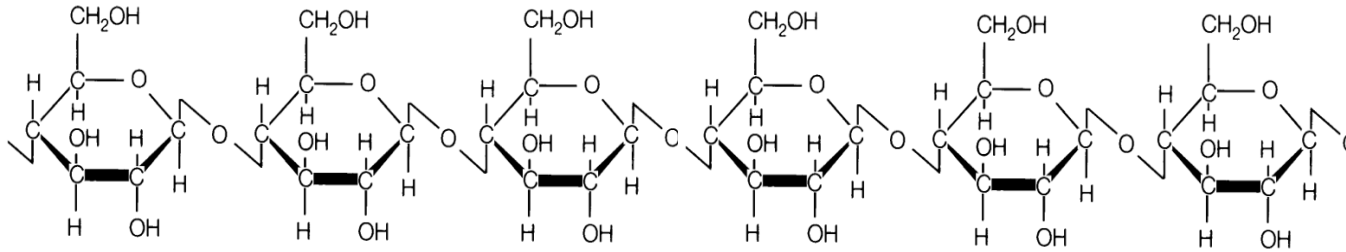
a laktóz vagy tejcukor

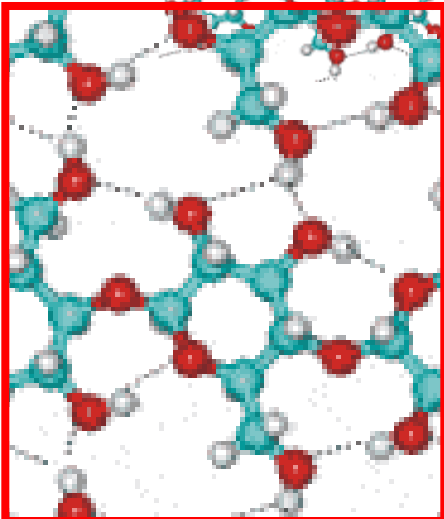
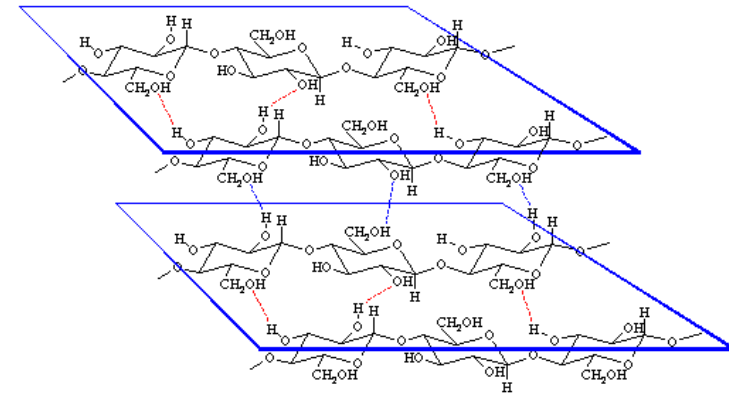
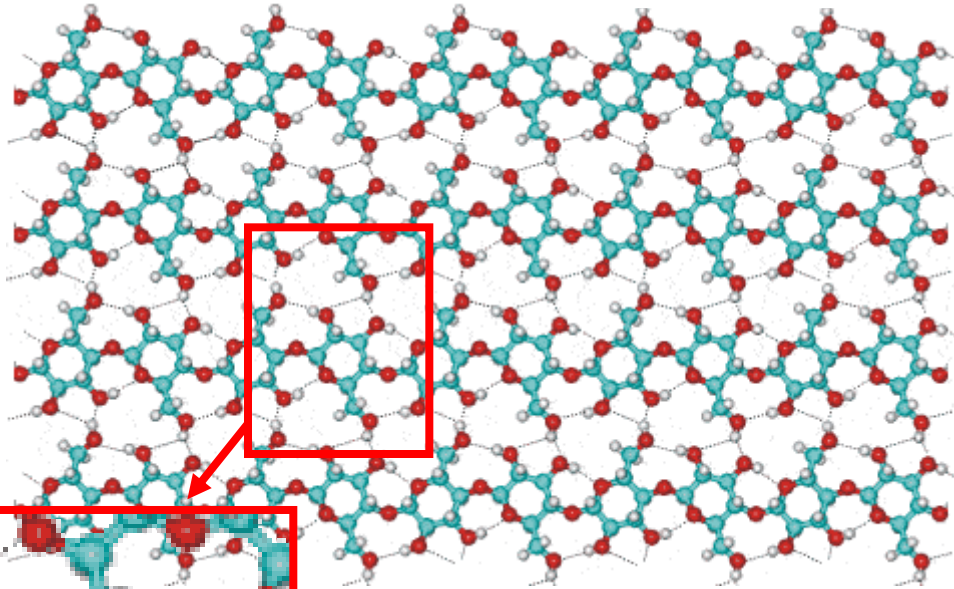
laktóz

4-O-(β -D-galaktopiranozil)-D-glükopiranóz

A vízoldhatatlanság titka: vízoldható di- és oligomer, de vízoldhatatlan polimer

$[\beta\text{-D-glükózil}\langle 1,5\rangle]_n$

vízoldhatatlan cellulóz réteg

VII. Karbonsavak és származékaik

alkán láncvégi hidrogénjeit cseréljük

2 db H-t $\Rightarrow$ O-re

1 db H-t $\Rightarrow$ OH-re

alapszénhidrogén: nyílt $\Leftrightarrow$ gyűrűs

alapszénhidrogén: telített $\Leftrightarrow$ telítetlen

karboxicsoportok száma szerint: egy-, két-, három- és több-bázisú sav

1. Nyíltszénláncú, telített monokarbonsavak ($C_nH_{2n+1}COOH$)

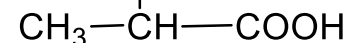
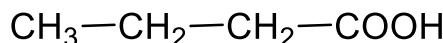
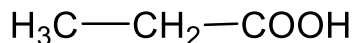
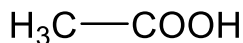
típusnév: alkánsav

előtag: „karboxi” utótag: „sav”

$pK_a=3.75$

$pK_a=4.76$

$pK_a=4.87$

Formic acid

Acetic acid

Propionic acid

Butyric acid butánsav

izovajsav

2-methylpropanoic acid

metánsav

etánsav

propánsav

vajsav

Isobutyric acid

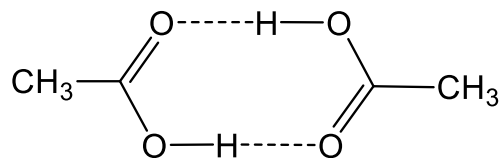
2-metilpropánsav

hangyasav

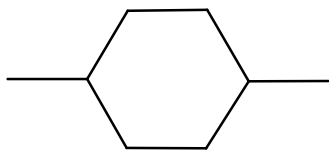
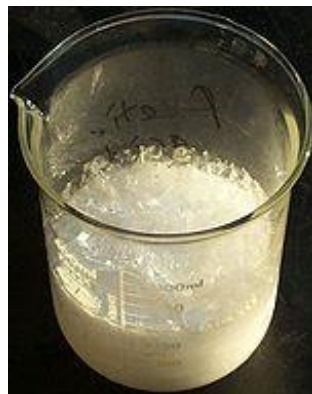
ecetsav

propionsav

2 izomer

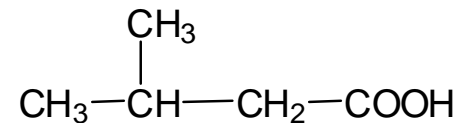
jégecet $fp=118^\circ C$

1,4-dimetilciklohexán

$fp=126^\circ C$

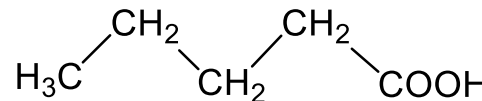
Szerkezeti izoméria

3-Methylbutanoic acid

3-metilbutánsav

izovaleriánsav régi név

Pentanoic acid

pentánsav

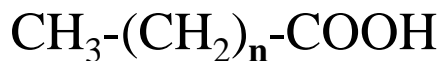
valeriánsav

kérdés:

melyik a 3. izomer ?

A vízmentes ecetsav (a *jégecet*) színtelen folyadék, vizet köt meg, $16,7^\circ C$ alatt megfagy és színtelen kristályt képez.

homológ sor:

$n > 7$: szobahőm.: kristályos

$n=10$

$n=14$

$n=16$

-CO

acilsoport

lauroil

palmitoil

sztearoil

-COO

savmaradék

laurát

palmitát

sztearát

-COOH

sav

laurinsav

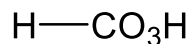
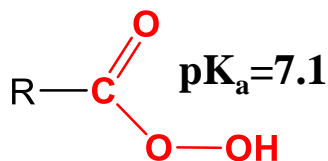
palmitinsav

sztearinsav

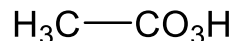
babérolaj,
anyatej

Peroxisavak:

Peroxyformic acid
performic acid

peroxihangyasav
perhangyasav

Peroxyacetic acid
peractetic acid

peroxiecetsav
perecetsav

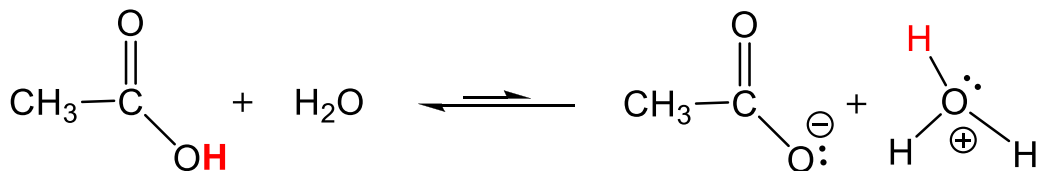

Peroxypropionic acid

peroxipropionsav

Savak és bázisok erőssége: K_a és $\text{p}K_a$

A HCl vagy H_2SO_4 -tól eltérően a szerves karbonsavak gyenge savak

az egyensúlyi reakció jellemzése: K_a egyensúlyi együttható

$$K_{\text{eq}} = \frac{[\text{CH}_3-\text{COO}^-][\text{H}_3\text{O}^+]}{[\text{CH}_3-\text{COOH}][\text{H}_2\text{O}]} \Rightarrow K_a = K_{\text{eq}}[\text{H}_2\text{O}] = \frac{[\text{CH}_3-\text{COO}^-][\text{H}_3\text{O}^+]}{[\text{CH}_3-\text{COOH}]}$$

Mivel a víz koncentrációja kb. állandó, 55,5M, ezért célszerű K_a -t - a savi egyensúlyi együtthatót - bevezetni.

Pl: hangyasav; $K_a(\text{HCOOH}) = 1,77 \cdot 10^{-4}$, ecetsav; $K_a(\text{CH}_3\text{COOH}) = 1,76 \cdot 10^{-5}$

(memo: ha K_a számértéke **nagy** akkor **erős**, ha K_a számértéke **kicsi** akkor **gyenge** a sav)

$$K_{\text{eq}} = \frac{[\text{CH}_3\text{-COO}^\ominus] [\text{H}_3\text{O}^\oplus]}{[\text{CH}_3\text{-COOH}] [\text{H}_2\text{O}]} \Rightarrow K_a = K_{\text{eq}}[\text{H}_2\text{O}] = \frac{[\text{CH}_3\text{-COO}^\ominus] [\text{H}_3\text{O}^\oplus]}{[\text{CH}_3\text{-COOH}]}$$

kérdés: mekkora a hidroxóniumion (H_3O^+) és mekkora a CH_3CO_2^- ionok koncentrációja az ecetsav **0,1M**-os vizes oldatában ($K_a = 1,76 \cdot 10^{-5}$)? Az ecetsav hány százaléka ionizált ekkor?

Ha a $[\text{H}_3\text{O}^+]$ és az $[\text{CH}_3\text{CO}_2^-]$ ionok koncentrációja x (M), akkor **(0,1-x)** a $[\text{CH}_3\text{COOH}]$.
Mivel K_a kis szám ezért x értéke is kicsi szám és így $(0,1-x) \sim 0,1$

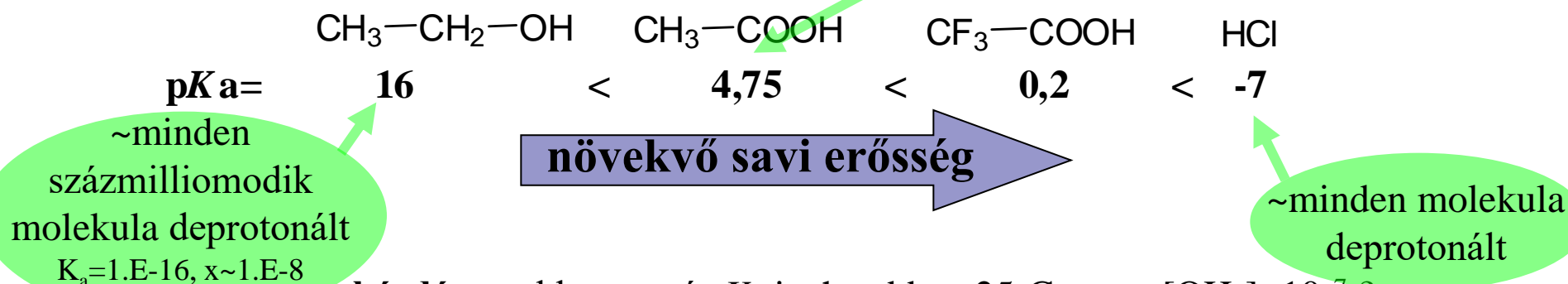
$$K_a = \frac{x^2}{(0,1-x)} \sim \frac{x^2}{0,1} = 1,76 \text{ E-5}$$

$$x^2 = 1,76 \text{ E-6} \Rightarrow x = 1,33 \text{ E-3 M} \Rightarrow x = 1,33 \text{ mM}$$

Az ionizáció mértéke (%) = $[\text{Ac}^-]/[\text{AcOH}] = 1,33\text{mM}/100\text{mM} * 100 = 1\%$

Praktikusabb a $\text{p}K_a = -\log K_a$ értéket megadni

Néhány $\text{p}K_a$ érték: $-1,4$ (HNO_3), $0,2$ (CF_3COOH), $3,75$ (H_2CO_3),
 $4,76$ (CH_3COOH), $9,9$ (fenol), 38 (NH_3) és 50 (etán)

kérdés: mekkora a víz K_a -ja, ha abban 25°C -on az $[\text{OH}^-]=10^{-7}$?

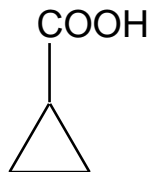
válasz: $K_a=(10^{-7})*(10^{-7})/55,5 = 1,8 \cdot 10^{-16}$ tehát a **pKa = 15.7**

2. Ciklusos, telített monokarbonsavak ($C_nH_{2n-1}COOH$)

típusnév: cikloalkánsav

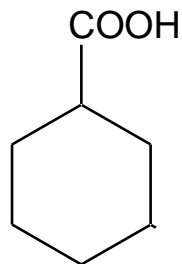
előtag: „karboxi”

utótag: „karbonsav”

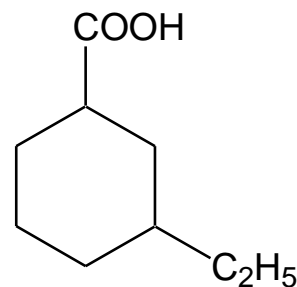
Cyclopropanecarboxylic acid

ciklopropánkarbonsav

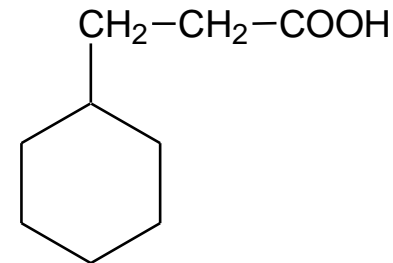
Cyclohexanecarboxylic acid

ciklohexánkarbonsav

3-Ethylcyclohexane-1-carboxylic acid

3-etilciklohexán-1-karbonsav

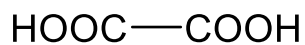

3-Cyclohexylpropanoic acid

3-ciklohexilpropánsav

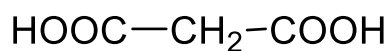
3. Nyílt szénláncú telített dikarbonsavak ($C_nH_{2n}(COOH)_2$)

típusnév: alkándisav utótag: „disav” előtag: „dikarboxi”

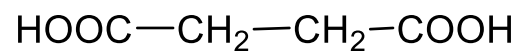
Oxalic acid

oxálsav

Malonic acid

malonsav

Succinic acid

borostyánkősav

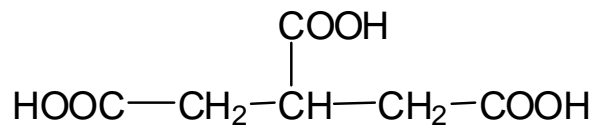

borostyánkő
hevítésével
1550 Agricola

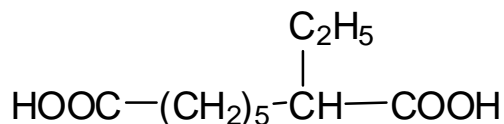
	-COOH	-CO-	-COO-		
	disav	acilsoport	savmaradék	pK_a1	pK_a2
n=0	oxálsav	oxalil	oxalát	1.23	4.19
n=1	malonsav	malonil	malonát	2.83	5.69
n=2	borostyánkősav	szukcinil	szukcinát	4.16	5.61
n=3	glutársav	glutaroil	glutarát	4.31	5.41
n=4	adipinsav	adipoil	adipát	4.43	5.41

nev.gyak.

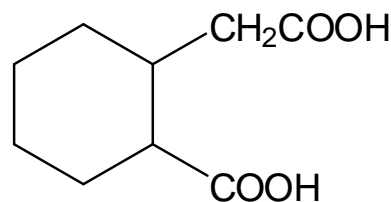
3-Carboxypentanedioic acid

3-karboxipentándisav

2-Ethyl-octanedioic acid

2-etiloktándisav

2-(Carboxymethyl)cyclohexane-1-carboxylic acid

2-(karboximetil)ciklohexán-1-karbonsav

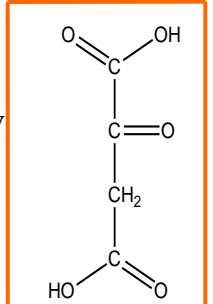
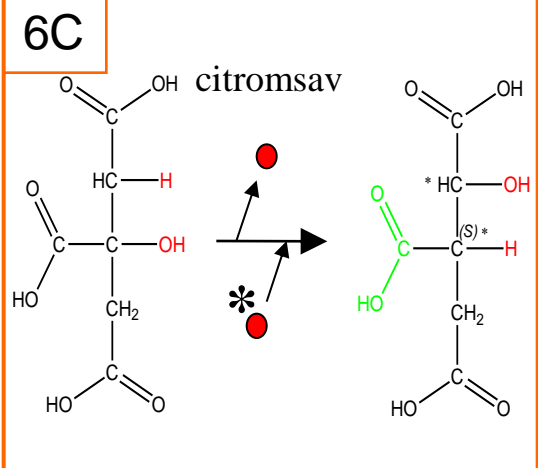
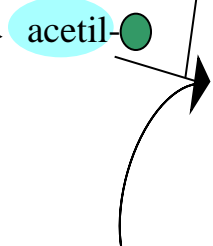
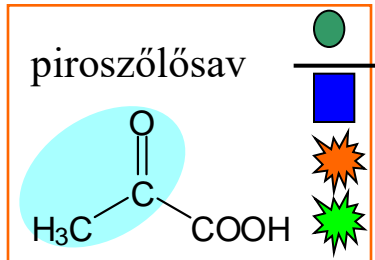

Citromsav/Szentgyörgyi-Krebs ciklus:

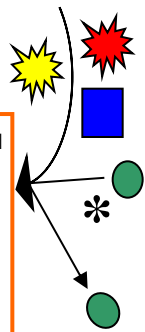
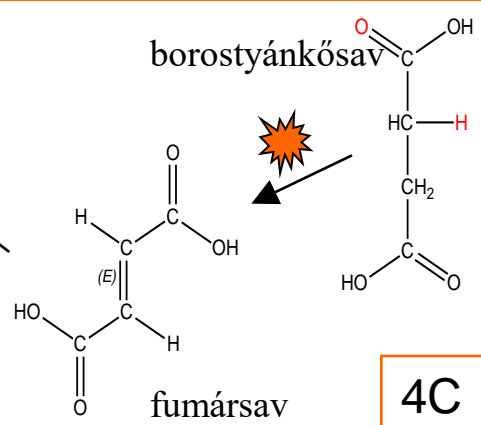
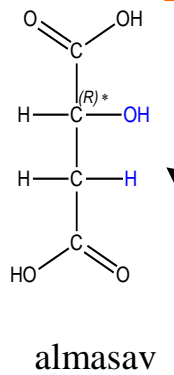
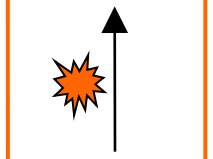
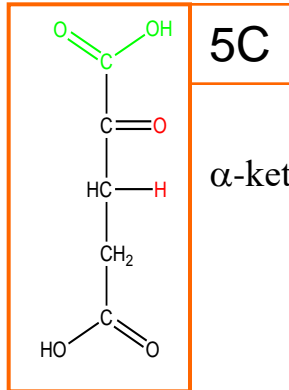
cukrok, zsírok, fehérjék

minden O₂-t használó (*aerob*) organizmusban ez az anyagcsere-ciklus **termeli** a szénhidrátok, zsírok és fehérjék bontása során az **energiát** (plusz CO₂-t és H₂O-t).

Az ATP-termelés 4 anyagcsere „lépésben” valósul meg: a glikolízis, a piruvátoxidáció, a **citrát-ciklus** és a légzési lánc.

- ADP + Pi = ATP
- NAD + 2H⁺ = NADH⁺ + H⁺
- FAD + 2H⁺ = FADH²⁺
- GDP + P_i = GTP
- CoA
- víz
- CO₂

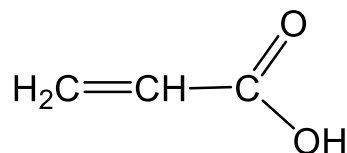
* többlépéses folyamat

4. Nyílt szénlácú telítetlen monokarbonsavak ($C_nH_{2n-1-x}COOH$)

típusnév: alkénsav

alkinsav

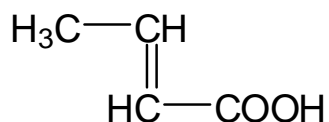

Acrylic acid propénsav

akrilsav

pK_a 4.4

cisz-transz izoméria

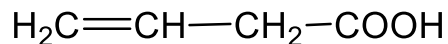
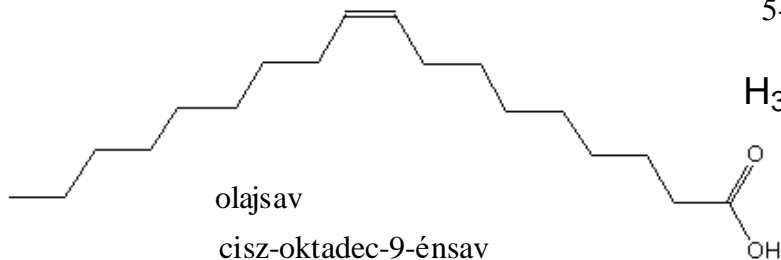

trans-But-2-enoic acid
transz-but-2-énsav

krotonsav

pK_a 4.7 Op: 72°C

Példa:

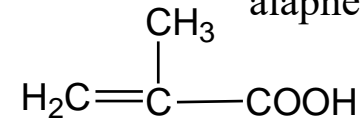

But-3-enoic acid but-3-énsav

vinil-ecetsav

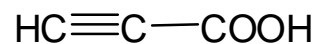
végződés: „énsav” „insav”

Nem
szubsztituálható
alapsav

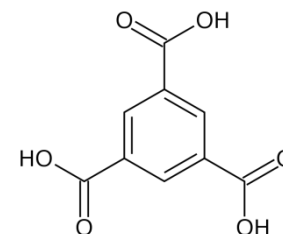

Methacrylic acid

metakrilsav

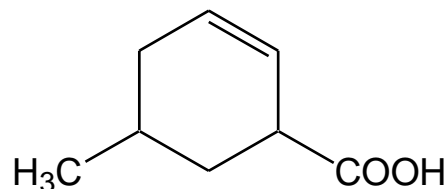

Propynoic acid
propiolsav
propinsav

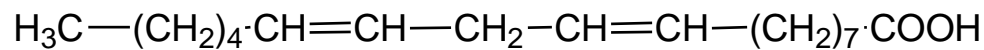
trimezinsav

nev.gyak.

5-Methylcyclohex-2-ene-1-carboxylic acid

5-metilciklohex-2-én-1-karbonsav

oktadeka-9,12-diénsav

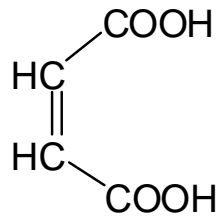
linolsav

5. Nyílt szénláncú telítetlen dikarbonsavak (C_nH_{n*}(COOH)₂)

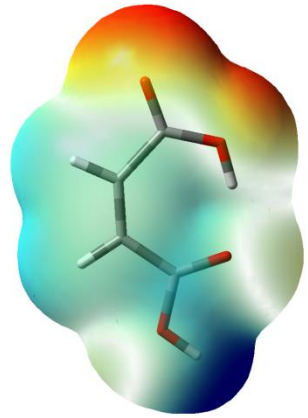
típusnév: alkéndisav
alkindisav

végződés: „éndisav” „indisav”

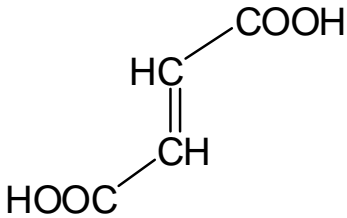
cisz-transz izoméria

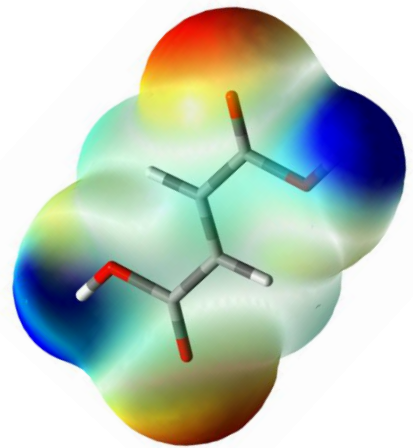
maleinic acid
maleinsav
cisz-buténdisav

Op.: 130°C

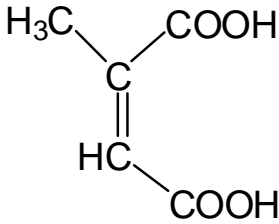

fumaric acid
fumársav
transz-buténdisav

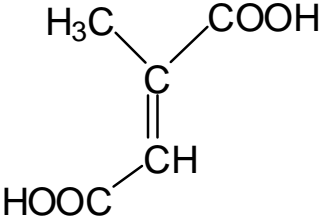

Op.: 287°C

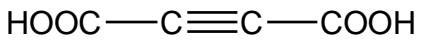
Példa:

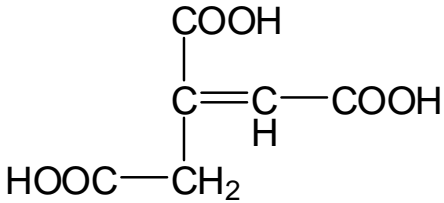
cisz-2-metilbuténdisav
citrakonsav

transz-2-metilbuténdisav
mezakonsav

butindisav
(acetiléndikarbonsav)

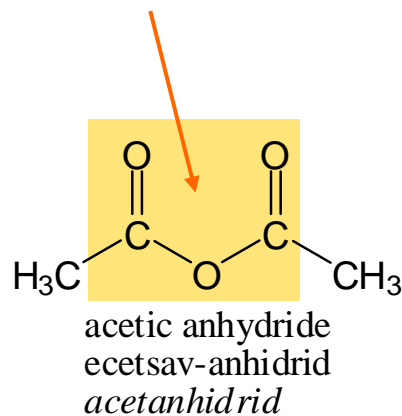
nev.gyak.

propén-1,2,3-trikarbonsav
akonitsav

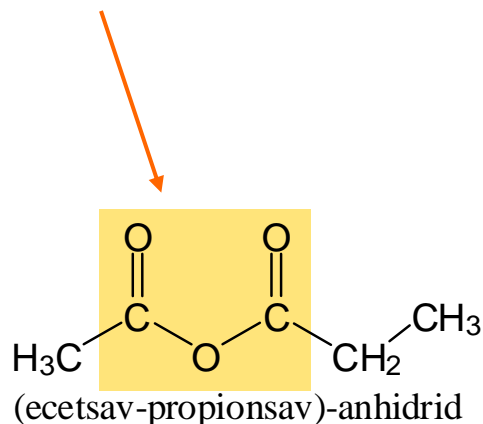
6. Karbonsav-anhidridek: vízvesztés (hevítés hatására)

egybázisú savak esetében → intermolekuláris

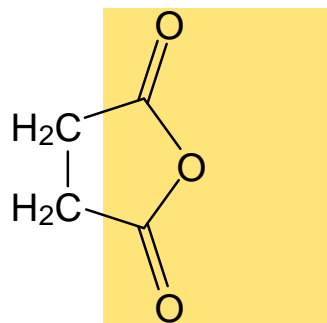
azonos molekulákból
szimmetrikus típus

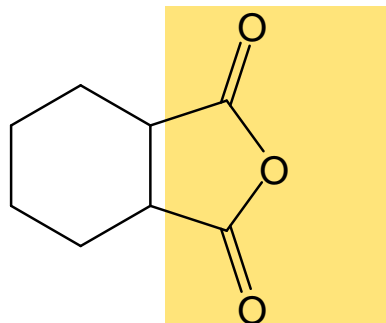
különböző molekulákból
vegyes anhidridet kapunk

kétbázisú savak esetében → intramolekuláris

borostyánkősav-anhidrid
(szukcinanhidrid)

ciklohexán-1,2-dikarbonsav-
anhidrid

7. Karbonsav-észterek (RCOOQ)

típusnév: alkil-savmaradék (pl. etil-acetát) karbonsav-alkil-észter (pl. ecetsav-etil-észter)

A) R , Q telített

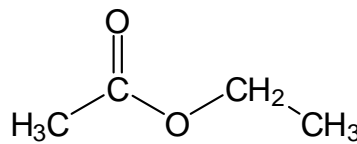

methyl formate (*Csn*)

metil-formiát

Formic acid methyl ester

hangyasav-metil-észter

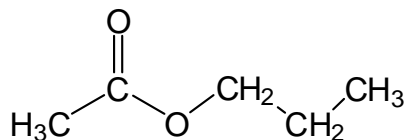

ethyl acetate (*Csn*)

etil-acetát

Acetic acid ethyl ester

ecetsav-metil-észter

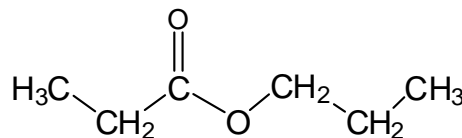

propyl acetate

propil-acetát

Acetic acid propyl ester

ecetsav-propil-észter

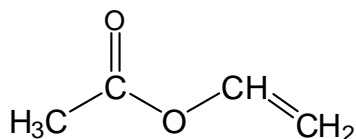
propyl-propionate

propil-propionát

Propionic acid propyl ester

propionsav-propil-észter

B) R vagy Q telítetlen

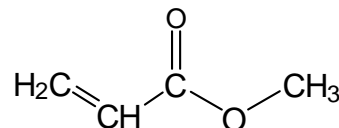

vinyl acetate

vinil-acetát

Acetic acid vinyl ester

ecetsav-vinil-észter

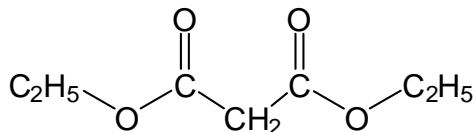
methyl acrylate

metil-akrilát

Acrylic acid methyl ester

acriksav-metil-észter

C) R kétbázisú

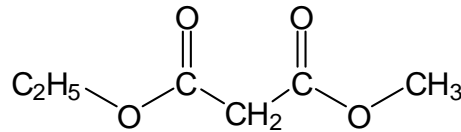

diethyl malonate

dietil-malonát

Malonic acid diethyl ester

malonsav-dietil-észter

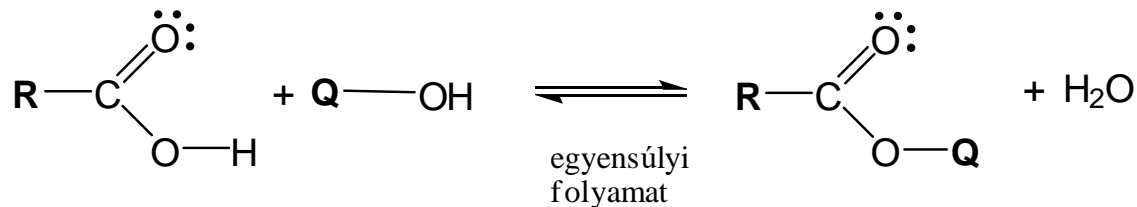
ethyl methyl malonate

etil-metil-malonát

Malonic acid ethyl methyl ester

malonsav-etil-metil-észter

Karbonsav-észterek előállítása:

memo:

A karbonsav↔észter egyensúly **néhány nap** alatt áll be szobahőmérsékleten:

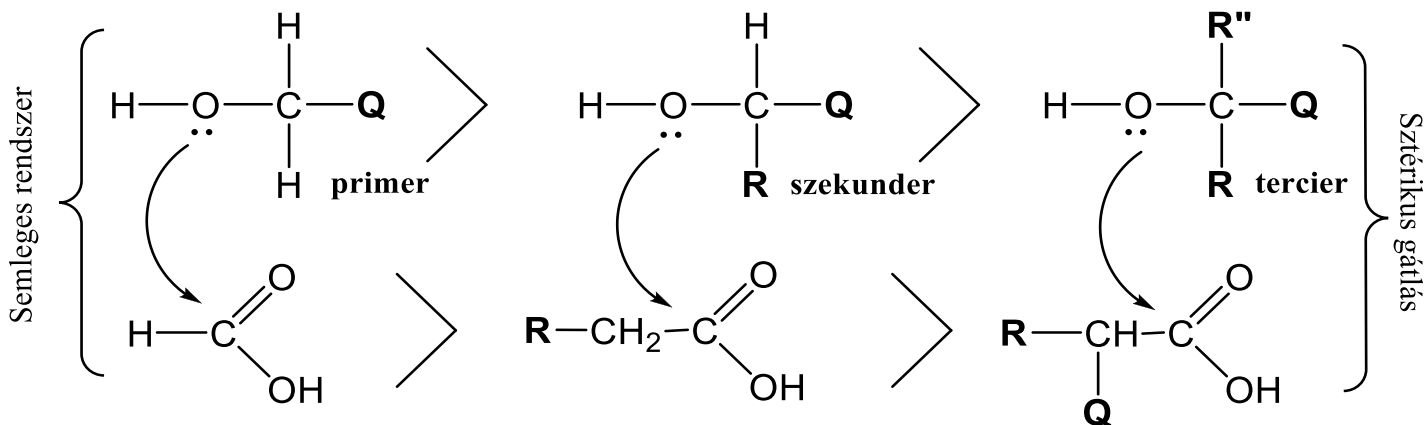
- de 3% ásványi sav jelenlétében már **néhány óra** alatt (*E. Fischer 1895*),
- az olcsó alkohol nagy feleslegével az **egyensúly eltolható**,
- az egyensúly eltolható, ha a terméket folyamatosan eltávolítjuk.

(pl. benzol hozzáadása után azeotropos desztilláció)

Bruckner I-1/567

Mensutkin szabály (1879):

rendűség növekedésével (mind az alkohol mind a karbonsav esetében)
csökken a reakció sebessége

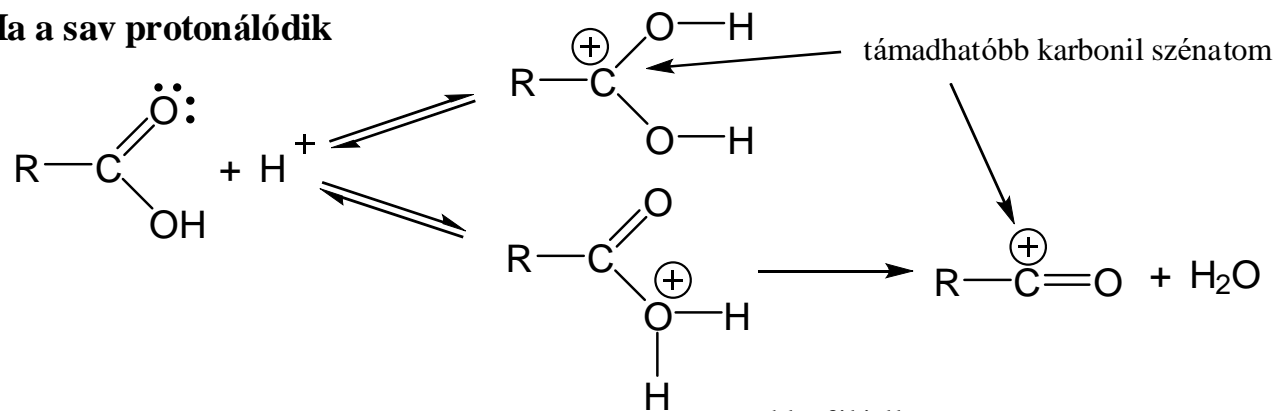
* A rendűséggel nő egy „parányit” a bázicitás (nukleofilicitás) de a **szterikus gátlás** sokkal jobban nő !!

További tapasztalat:

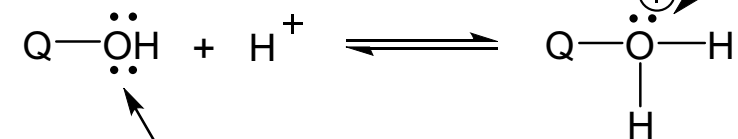
az észterezés során alkalmazott **savkoncentrációnak optimuma** van

magyarázat:

Ha a sav protonálódik

Alkohol protonálódása

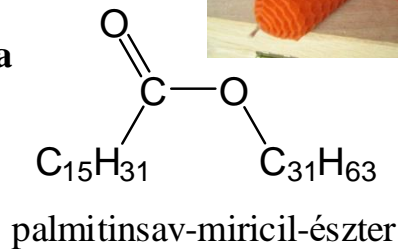

nukleofil jellegű
és bázisos

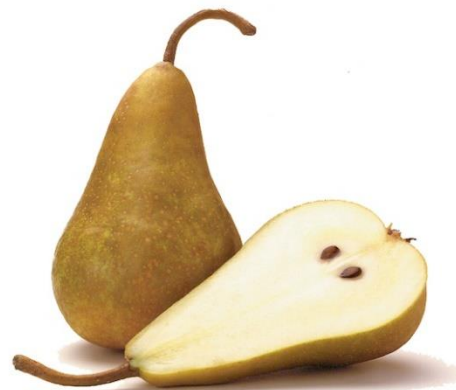
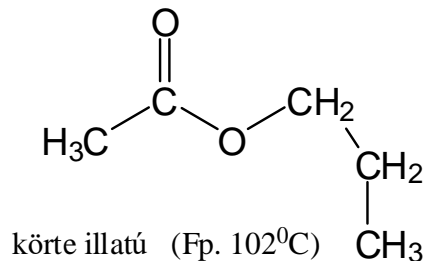
Érdekes észterek:

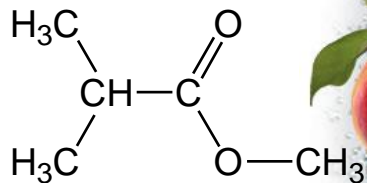
Viaszok:
méhviasz 80%-a

Propil-acetát

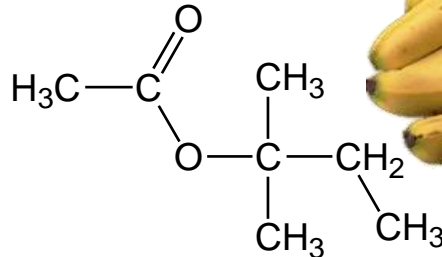

Izovajsav-metilészter

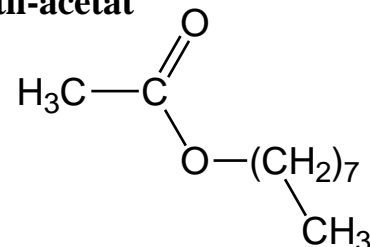
sárgabarack illatú (Fp. 91,5⁰C)

Izoamil-acetát

banán illatú (Fp. 142⁰C)

Oktil-acetát

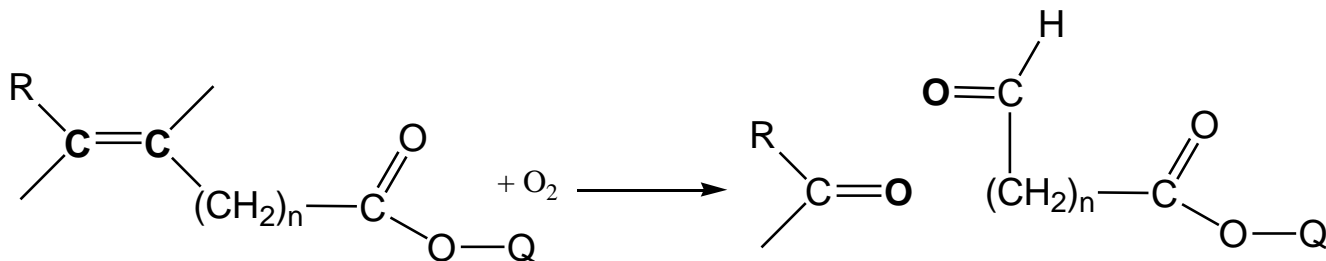

narancs illatú (Fp. 211⁰C)

....szőlő, eper málna, ananász, méz, ...körömlakklemosó, ragasztó...

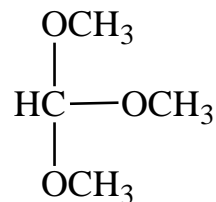
Zsírok avasodása:

D) Ortokarbonsav-észterek

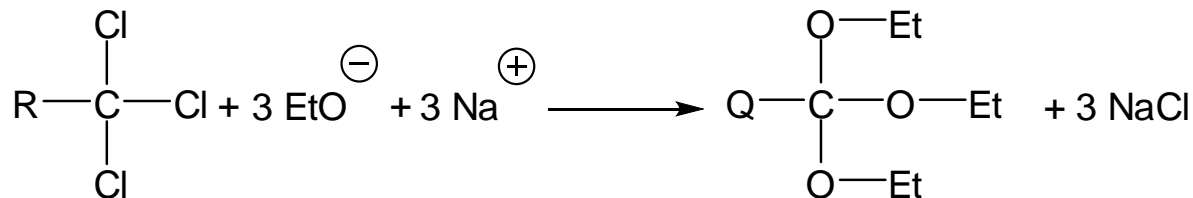

trimethyl orthoformate
trimetil-ortoformiát

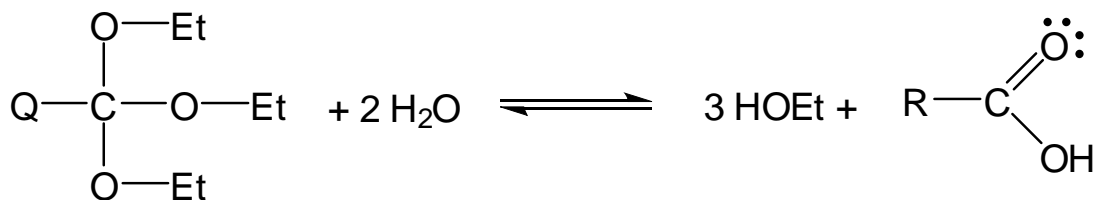
Bruckner I-1/586

Ortokarbonsav-észterek

főleg a hangyasav (R=H) ortoészter előállítására jó ez az eljárás

Könnyen hirdolizál

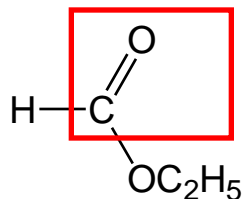

E) Iminoéterek R-C(OQ)NH

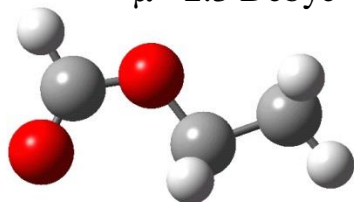
az R-C(OH)NH (alkánimidsavak) észterei
„-imidátok”

karbonil

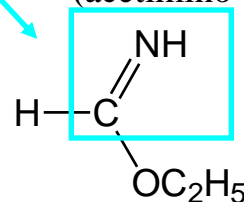

Formic acid ethyl ester
etil-formiát

$\mu = 2.3$ Debye

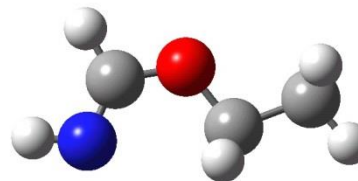

imino

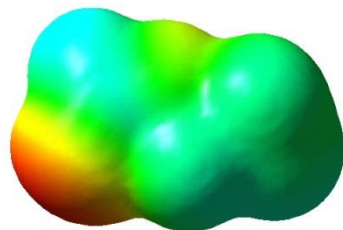

Formimidic acid ethyl ester
etil-formimidát
(formimino-etil-éter)

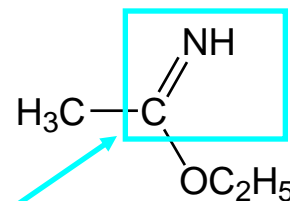
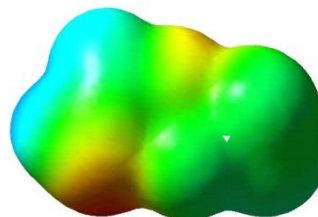
$\mu = 0.89$ Debye

E(RHF/6-311++Gd,p)

piros   kék
 $-0.05 \leq \text{töltés} \leq 0.05$

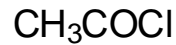
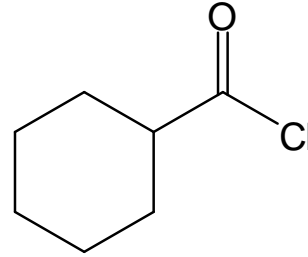
Acetimidic acid ethyl ester
etil-acetimidát
(acetimino-etil-éter)

8. Karbonsav-halogenidek (RCOX : X = F, Cl, Br, I)

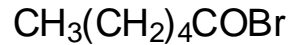
típusnév: savgyök halogenidje (pl. acetyl-klorid)

karbonsav-halogenidje (pl. ecetsav-klorid)

A) egybázisú

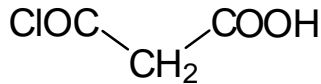
Acetyl chloride
acetyl-klorid

Hexanoyl bromide
hexanoil-bromid

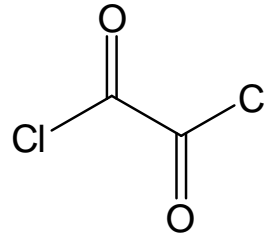
Cyclohexanecarbonyl chloride
ciklohexánkarbonil-klorid

B) R kétbázisú: részlegesen

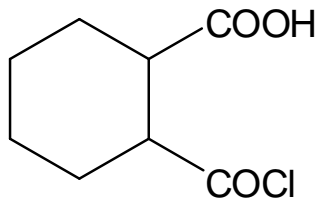

Chloroacetyl chloride
klórkarbonilecetsav

teljesen

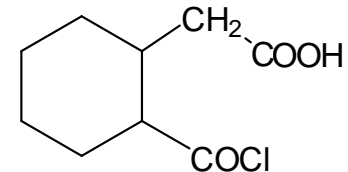

Oxalyl dichloride
oxalil-diklorid

2-(Chloroacetyl)cyclohexanecarboxylic acid
2-(**klórkarbonil**)ciklohexánkarbonsav

nev.gyak.

2-(Chloroacetyl)-cyclohexylacetic acid
2-(klórkarbonil)ciklohexilecetsav

9. Karbonsav-amidok (RCONHQ)

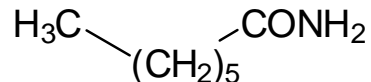
típusnév: karbonsav-amid (pl. ecetsav-amid)
alkánamid (pl. etánamid)

A) Primer savamidok(RCONH₂)

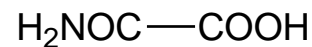
- A megfelelő sav nevéből elhagyjuk a „sav” ill. „karbonsav” utótagot és helyére az „amid” ill. „karboxamid” utótagot teszünk: propionsav ⇒ propionamid
- A triviális alapnevű savak esetén az acilcsoport szótövéhez adjuk az amid utótagot: hangyasav formil ⇒ form + amid = formamid,
ecetsav acetil ⇒ acet + amid = acetamid.
a sav nevéhez kötőjellel illesztjük az „amid” utótagot (ecetsav-amid).

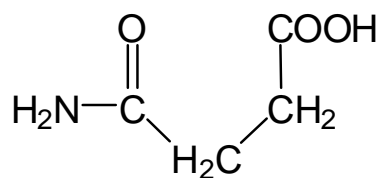
Acetamide
acetamid
ecetsav-amid

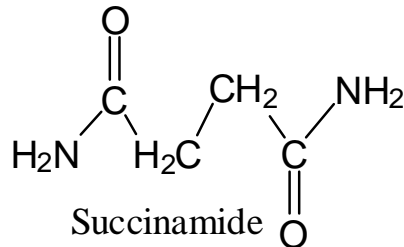
heptanamide
heptánamid
heptánsav-amid

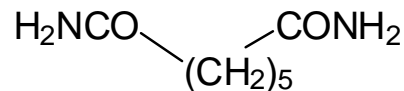
Oxalamide
oxálamid

Succinamic acid
szukcinamidsav
borostyánkősav-amid

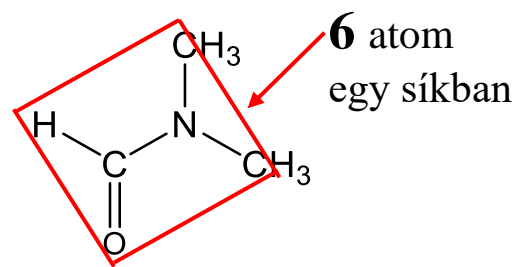

Succinamide
szukcinamid
borostyánkősav-diamid

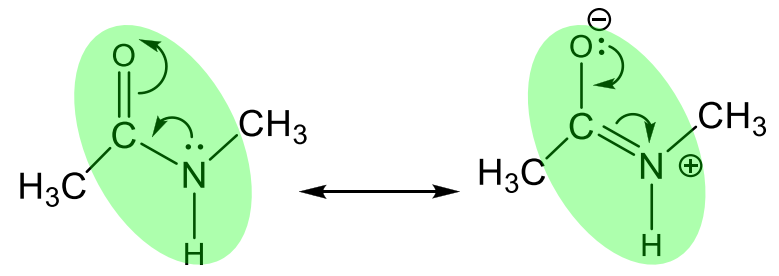

heptandiamide
heptándiamid
heptánsav-diamid

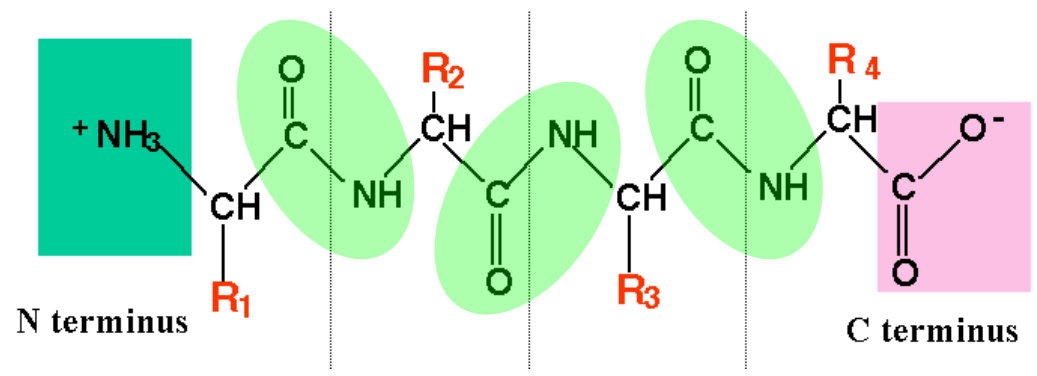
B) N-szubsztituált szekunder és tercier savamidok (RCONHQ és RCONQ¹Q²)

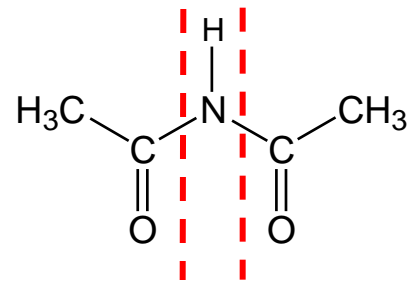
N,N-Dimethylformamide
N,N-dimetilformamid

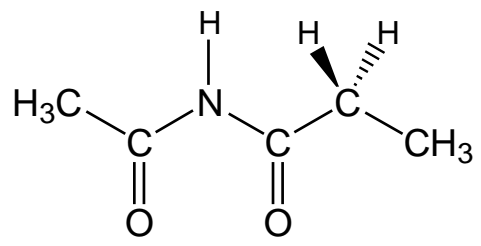
N-metilacetamid 2 határszerkezete

C) Lineáris diacil-aminok (RCO)₂NH = imidek

N-Acetylacetamide
N-acetilacetamid
diacetil-amin

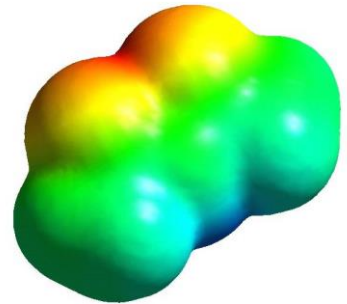
N-Acetylpropionamide
N-acetilpropionamid
acetil-propionil-amin

Kérdés: hány atom van egy síkban ?

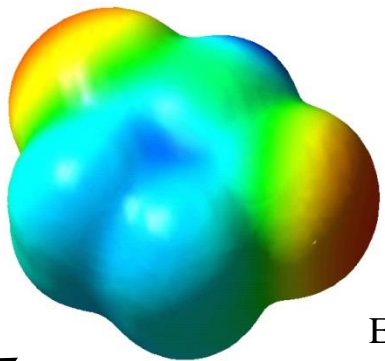
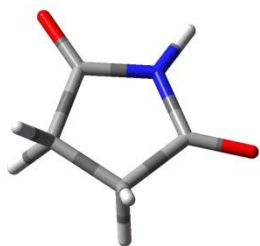
**8 atom
egy síkban**

piros
-0.09 ≤ töltés. ≤ 0.09
kék

μ= 6.83 Debye

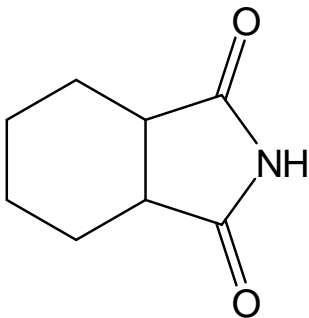

μ= 2.56 Debye

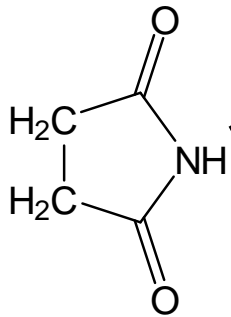
piros
-0.06 ≤ töltés. ≤ 0.06
kék

E(RHF/6-311++Gd,p)

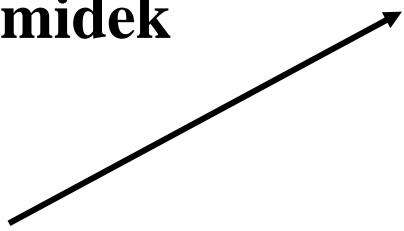
D) Ciklusos diacyl-aminok = imidek

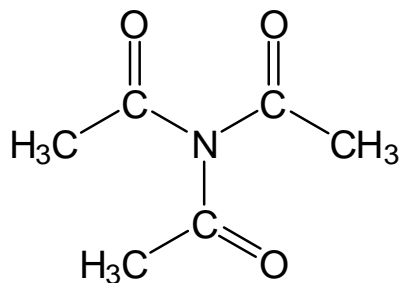
cyclohexane-1,2-carboxamide
ciklohexán-1,2-karboxamid

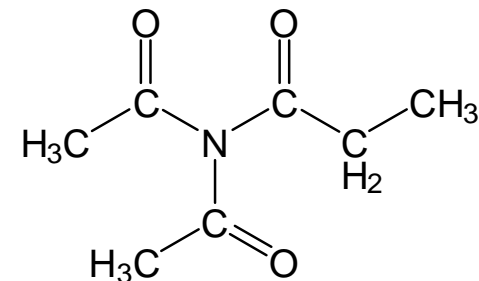
succinamide
szukcinimid
borostyánkősav-imid

E) Triacil-aminok (RCO)₃N

N,N-Diacetylacetamide
N,N-diacetylacetamid
triacetil-amin
triacetamid

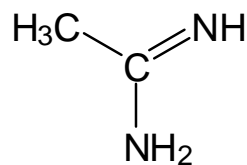
N,N-diacetylpropionamide
N,N-diacetylpropionamid

10. Karbonsav sav-amidinek (RCNH₂=NH)

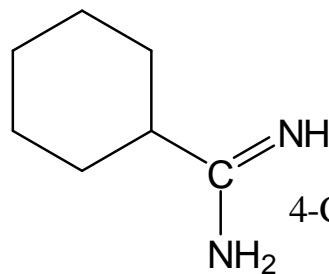
utótag: „amidin” előtag „amidino”

- A megfelelő sav nevéből elhagyjuk a „sav” ill. „karbonsav” utótagot és helyére az „amidin” ill. „karboxamidin” utótagot teszünk:

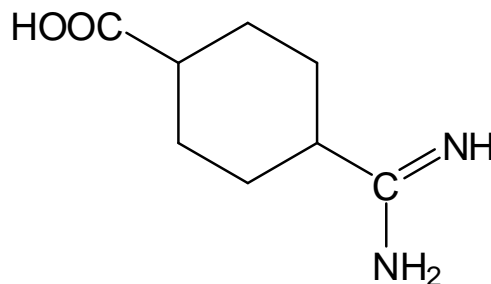
propionsav ⇒ propion**amidin**

Acetamide
acetamidin
ecetsav-amidin

Cyclohexanecarboxamide
ciklohexánkarboxamidin

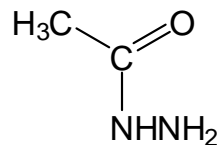
4-Carbamidoyl-cyclohexanecarboxylic acid
4-amidino-1-ciklohexánkarbonsav

11. Karbonsav-hidrazidok $RC(NHNH_2)O$

utótag: „hidrazid” előtag „acilhidrazino”

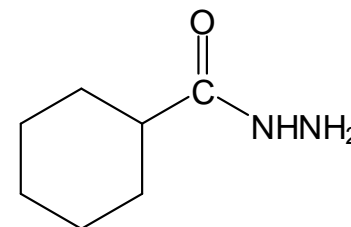
- A megfelelő „sav” ill. „karbonsav” nevéből elhagyjuk a „sav” utótagot és helyére a „hidrazid” ill. „karbohidrazid” utótagot teszünk:

propionsav $\Rightarrow$ propion**hidrazid**

Acetohydrazide
acetohidrazid

Acetic acid hydrazide
ecetsav-hidrazid

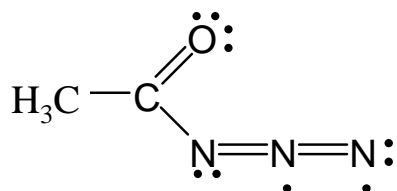

Cyclohexanecarbohydrazide
ciklohexánkarbohidrazid

Cyclohexane carboxylic acid hydrazide
ciklohexán-karbonsav-hidrazid

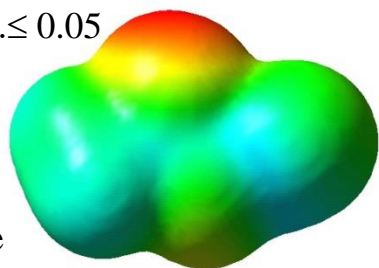
12. Karbonsavazidok $RCON_3$

Az acilcsoport nevéhez adjuk az azid szót (*Csn*):

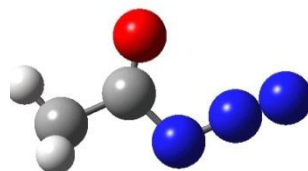

piros
 $-0.05 \leq \text{töltés} \leq 0.05$

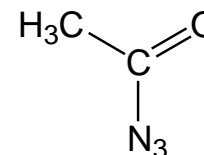
kék

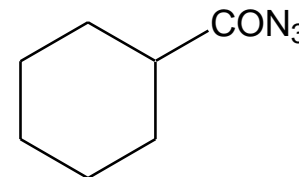
$\mu = 1.9$ Debye

E(RHF/6-311++Gd,p)

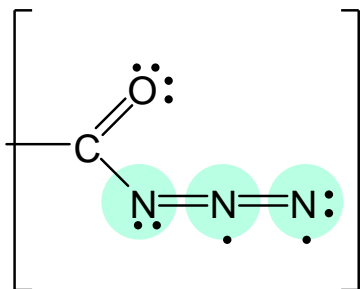

Acetyl azide
acetyl-azid

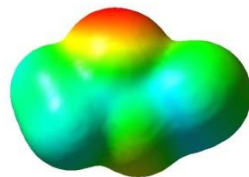
Cyclohexanecarbonyl azide
ciklohexánkarbonil-azid

Hatászerkezetek:

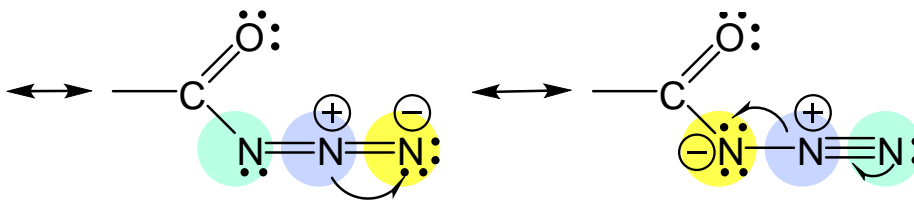

hipotetikus szerkezet

számított elektronsűrűség:

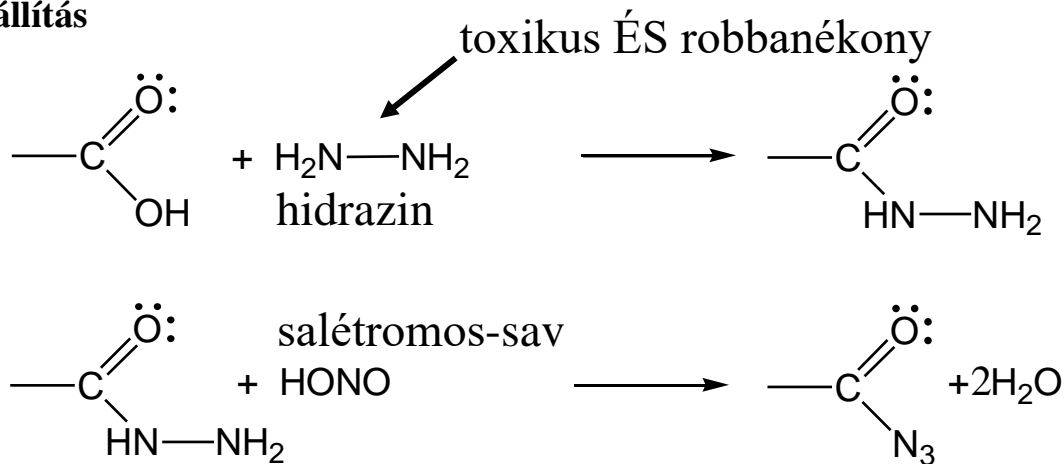

piros $-0.05 \leq \text{töltés} \leq 0.05$
kék

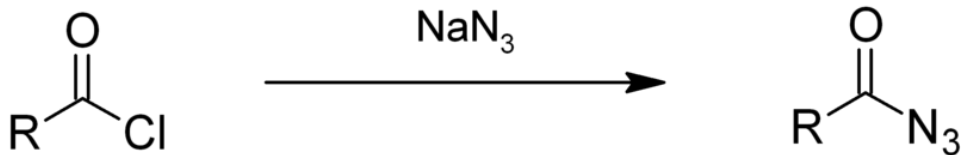

tényleges határszerkezetek

Előállítás

vagy:

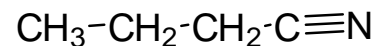

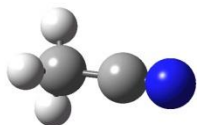
13. Karbonsav-nitrilek (RCN)

típusnév: karbonsav-nitril (*Szn*) pl. ecetsav-nitril
alkil-cianid (*Csn*) pl. metil-cianid

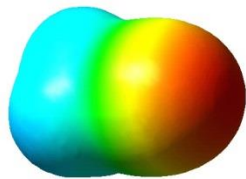
- A megfelelő sav nevéből elhagyjuk a „sav” utótagot és helyére az „nitril” utótagot teszünk: propionsav $\Rightarrow$ propion**nitril**

Butyronitrile
butironitril
Propyl-cyanide
propil-cianid

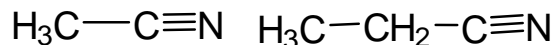

E(RHF/6-311++Gd,p)

$\mu = 4.2$ Debye

piros   kék
 $-0.06 \leq \text{töltés} \leq 0.06$

Acetonitrile
acetonitril
Methyl-cyanide
metil-cianid

Propionitrile
propionitril
Ethyl cyanide
etil-cianid

↑
poláris, aprotikus oldószer

14. Halogénezett karbonsavak

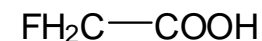
típusnév: halogénkarbonsav (*Szn*) pl. klórecetsav

karbonsav: telített $\Leftrightarrow$ telítetlen

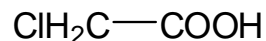
karboxilcsoportok száma szerint: egy-, két-, három- és több-bázisú sav

a halogénatom jellege és száma szerint

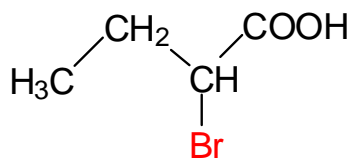
a karboxilcsoport és a halogénatom relatív helyzete szerint: α , β , γ , ..., ω

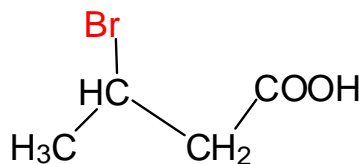
Fluoroacetic acid
fluorecetsav

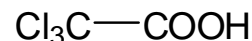
Chloroacetic acid
klórecetsav

2-Bromobutenoic acid
2-brómbutánsav
(α -brómvajsav)

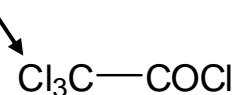

3-Bromobutenoic acid
3-brómbutánsav
(β -brómvajsav)

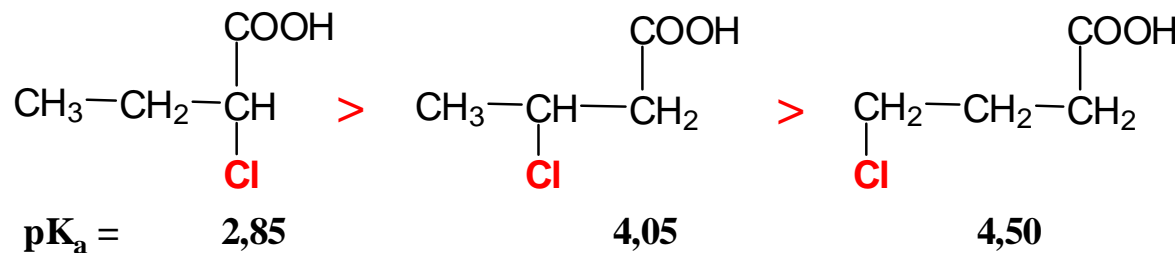
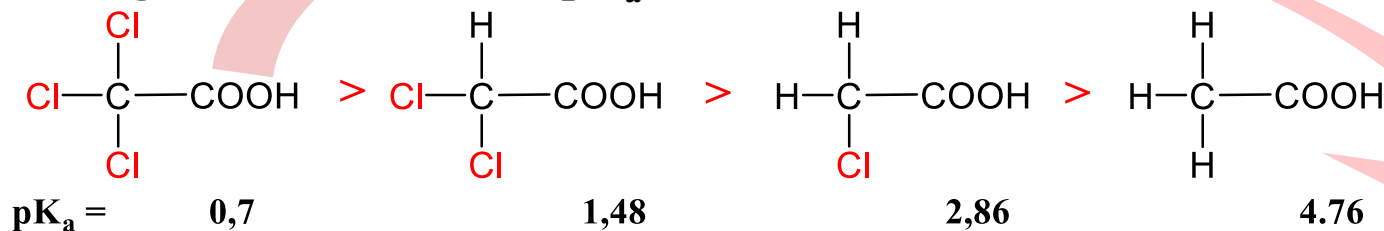
Trichloroacetic acid
triklórecetsav

halogénezett
karbonsav-halogenid

Trichloroacetyl chloride
triklóracetil-klorid

Halogénezett karbonsavak pK_a -ja:

tetoválás,
szemölcsök
eltüntetése

15. Hidroxikarbonsavak

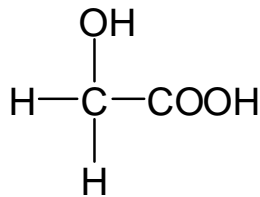
típusnév: hidroxikarbonsav (*Szn*) pl. hidroxi-ecetsav

karbonsav: telített ⇔ telítetlen

karboxilcsoportok száma szerint: egy-, két-, három- és több-bázisú sav

a hidroxilcsoport száma szerint

a karboxilcsoport és a hidroxilcsoport relatív helyzete szerint: α, β, γ, ..., ω

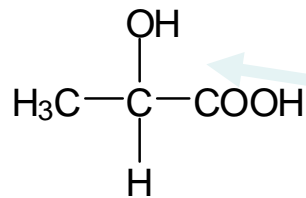

glikolsav

Hydroxyacetic acid

hidroxi-ecetsav

érettlen szőlőben

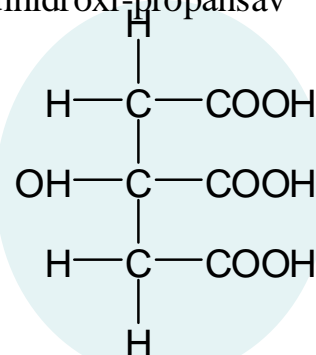
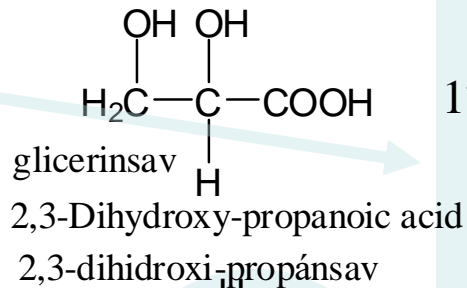

tejsav

2-Hydroxypropanoic acid

2-hidroxi-propánsav

cukrok erjedése során

citromsav

2-hydroxypropane-1,2,3-

-tricarboxic acid

2-hidroxi-propán-1,2,3-

trikarbonsav

érettlen citromban

almasav

2-Hydroxysuccinic acid

hidroxi-borostyánkősav

*érettlen almában, szőlőben
egresben, stb.*

1780: Carl Wilhelm Scheele –
aludttejből

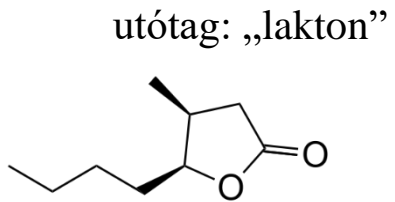
-----
cukrok hirtelen, anaerob
bontása tejsavig

↓
izomláz

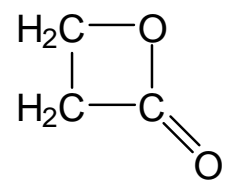
Louis Pasteur, 1848

Laktonok: intramolekuláris gyűrűzáródás: észter

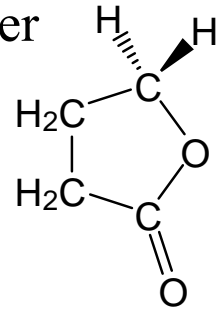
whisky-lakton
(tölgyfa-hordó)

3-metil-oktano-4-lakton

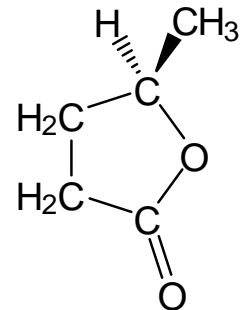
Oxetan-2-one
oxetán-2-on

propano-3-lakton
(β-propiolakton)

Tetrahydrofuran-2-one
tetrahidrofurán-2-on

Butane-4-lactone
butano-4-lakton

5-Methyl-tetrahydro-furan-2-one
5-metil-tetrahidrofurán-2-on

Pentane-4-lactone
pentano-4-lakton

16. Oxokarbonsavak

típusnév: oxokarbonsav (*Szn*) pl. oxoecetsav

előtag: „formil”

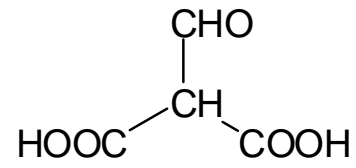
karbonsav: telített ⇔ telítetlen

karboxilcsoportok száma szerint: egy-, két-, három- és több-bázisú sav
az oxocsoport száma szerint

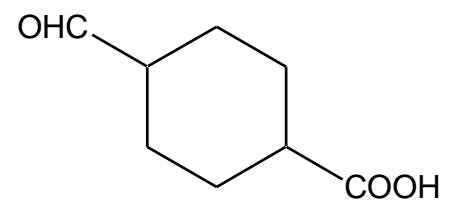
a karboxilcsoport és a oxocsoport relatív helyzete szerint: α, β, γ, ..., ω

Aldokarbonsavak:

OHC—COOH
glioxilsav
Oxoacetic acid
oxoecetsav
ormil-hangyasav (régi név)

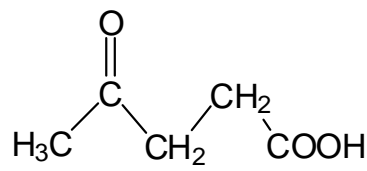

2-Formylmalonic acid
2-formilmalonsav

4-Formyl-1-cyclohexanecarboxylic acid
4-formil-1-ciklohexánkarbonsav

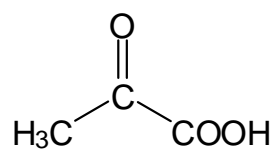
Ketokarbonsavak:

levulinsav

4-Oxopentanoic acid

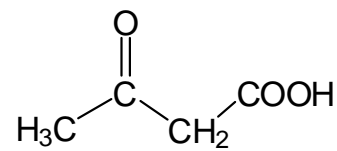
4-oxopentánsav

piroszlósav

2-Oxopropanoic acid

2-oxopropánsav

acetecetsav

3-Oxobutanoic acid

3-oxobutánsav

17. Aminokarbonsavak

típusnév: aminokarbonsav (*Szn*) pl. aminoecetsav

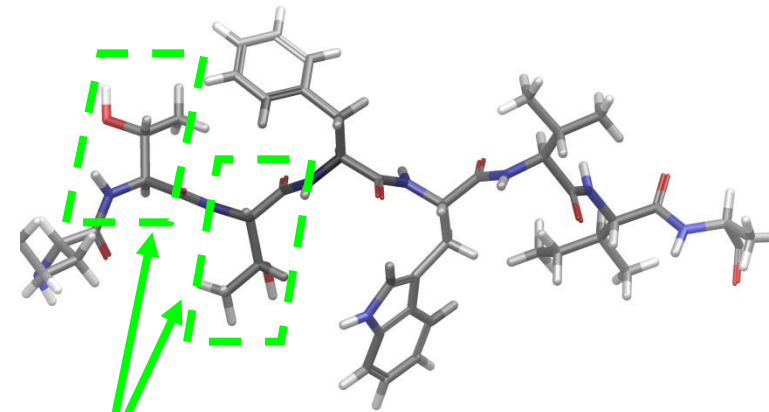
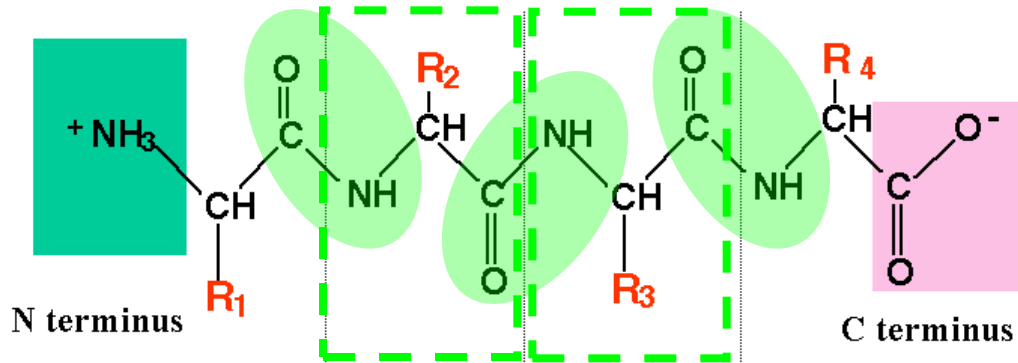
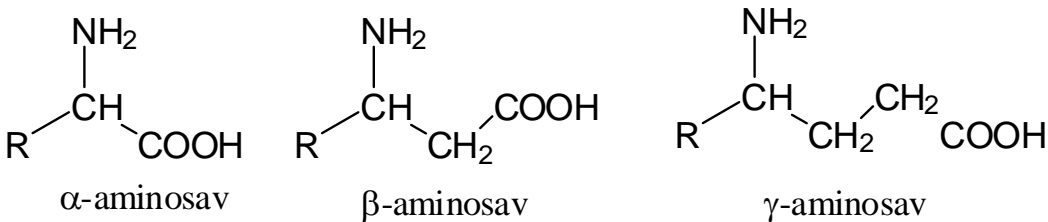
előtag: „amino”

karbonsav: telített $\Leftrightarrow$ telítetlen

karboxilcsoportok száma szerint: egy-, két-, három- és több-bázisú sav

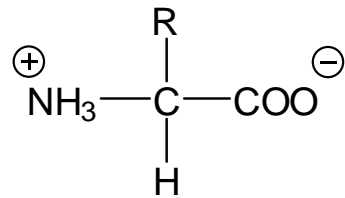
az aminocsoport száma szerint

a karboxilcsoport és az aminocsoport relatív helyzete szerint: α , β , γ , ..., ω

Aminosavak (21 féle)

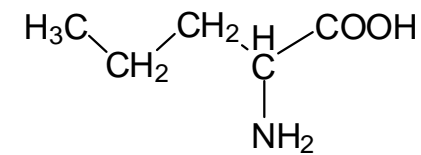
Monoamino-monokarbonsavak:

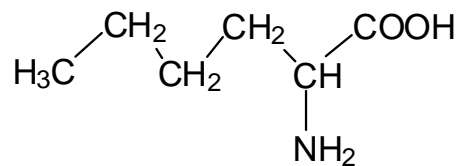
Monoamino-dikarbonsavak és származékaik:

Több bázisos csoportot tartalmazó monokarbonsavak:

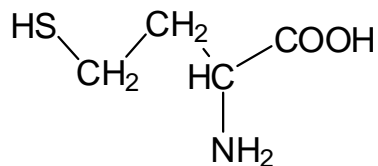
R=	H	glicin
	CH ₃	alanin
	CH(CH ₃) ₂	valin
	CH ₂ CH(CH ₃) ₂	leucin
	CH(CH ₃)(CH ₂ CH ₃)	izoleucin
R=	CH ₂ COOH	aszparaginsav
	CH ₂ CH ₂ COOH	glutaminsav
	CH ₂ CONH ₂	aszparagin
	CH ₂ CH ₂ CONH ₂	glutamin
R=	(CH ₂) ₃ NH ₂	ornitin
	(CH ₂) ₄ NH ₂	lizin
	(CH ₂) ₃ NH-C(=NH)-NH ₂	arginin

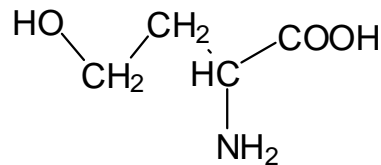
2-Aminopentanoic acid
2-aminopentánsav
norvalin

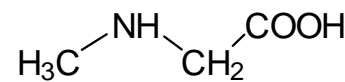
2-Aminohexanoic acid
2-aminohexánsav
norleucin

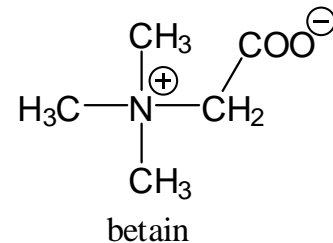
2-Amino-4-mercaptobutanoic acid
2-amino-4-merkaptobutánsav
homocisztein

2-Amino-4-hydroxybutanoic acid
2-amino-4-hidroxibutánsav
homoszerin

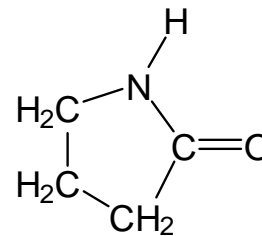

szarkozin

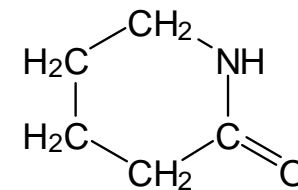
betain

Laktámok: intramolekuláris gyűrűs amidok utótag: „laktám”

Pyrrolidin-2-one
pirrolidin-2-on

butano-4-laktám

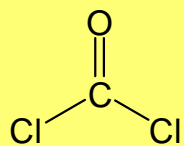
Piperidin-2-one
piperidin-2-on

hexano-5-laktám
(ε-kaprolaktám)

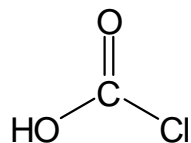
18. Szénsavszármazékok

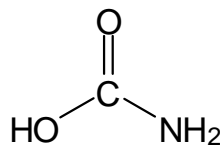
John Davy,
1812

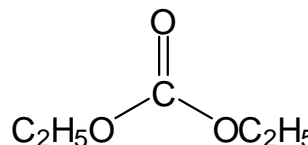
fosgén

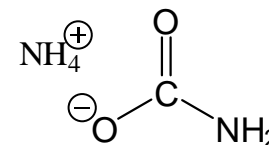
chloroformic acid
klór-hangyasav

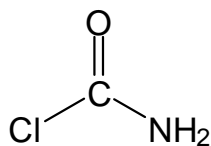
Carbamic acid
karbamidsav

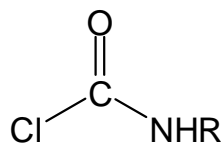
Diethyl carbonate
dietil-karbonát

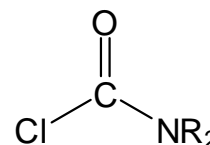
ammónium-karbamát

karbamoil-klorid

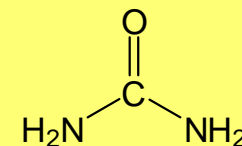
N-alkilkarbamoil-klorid

N,N-dialkilkarbamoil-klorid

Herman Boerhaave,
1727

karbamid
úrea

+ jön, jön, jön!!!! : AROMÁS KARBONSÁVAK

Összefoglaló (fontosabb fogalmak)

- ikerionos szerkezet
- polaritás és bázicitás
- összetettebb molekulákat „memorizálása”
- határszerkezetek (pl. diazometán,
- konfiguráció, kiralitás, D/L-konvenció
- monoszacharidok gyűrűs formájának rajzolástechnikája nyíltláncú alapján
- a mutarotáció jelensége
- savak és bázisok erőssége: K_a és pK_a

Függelék

A víz molaritása:

$$\text{Képlettel: } c = \frac{n}{V} = \frac{m/M}{V} = \frac{V^* \rho / M}{V} = \frac{\rho}{M}$$

$$\text{molaritás (mol/dm}^3\text{)} = \frac{\text{anyagmennyiség (mol)}}{\text{térfogat (dm}^3\text{)}} =$$

$$= \frac{\text{tömeg (g)} / \text{moláris tömeg (g/mol)}}{\text{térfogat (dm}^3\text{)}}$$

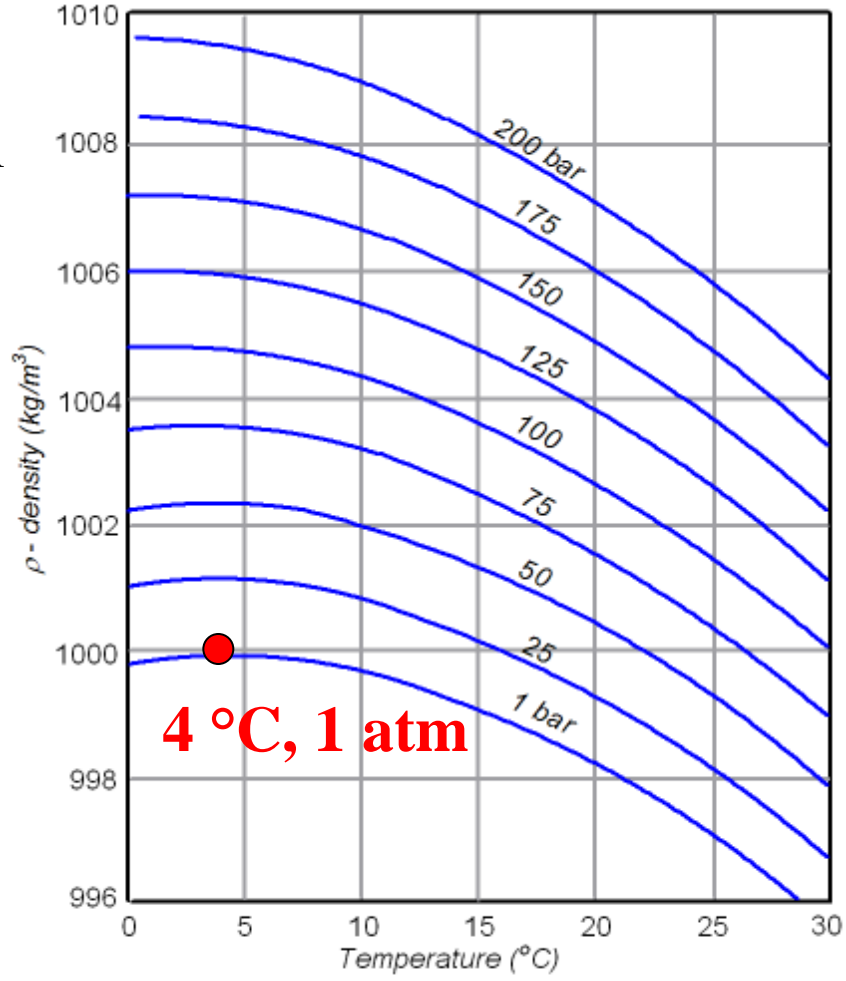
$$= \frac{\text{térfogat (dm}^3\text{)} * \text{sűrűség (g/ dm}^3\text{)} / \text{moláris tömeg (g/mol)}}{\text{térfogat (dm}^3\text{)}}$$

$$= \frac{\text{sűrűség (g/ dm}^3\text{)}}{\text{moláris tömeg (g/mol)}} = \frac{1000 \text{ g/ dm}^3}{18 \text{ g/mol}} = 55,55 \text{ mol / dm}^3$$

A víz molaritása:

$$\text{molaritás (mol/ dm}^3\text{)} = \frac{\text{sűrűség (g/ dm}^3\text{)}}{\text{moláris tömeg (g/mol)}} = \frac{\rho}{M}$$

Sűrűség: függ a hőmérséklettől és a nyomástól

sav	konc (mM)	pK _a	K _a	ion konc (mM)	ionizáció (%)
HCOOH	100	3,75	1,77 E-4	4,2	4
AcOH	100	4,76	1,76 E-5	1,33	1
Propionsav	100	4,87	1,32 E-6	0,4	0,4

Híg savas oldat pH-ja,

avagy mikor nem hanyagolható már el a víz öndisszociációja?

kérdés: mekkora a 0.1 M-os HCl oldat pH-ja?   **válasz:** 1

kérdés: mekkora a 0.01 M-os HCl oldat pH-ja?   **válasz:** 2

kérdés: mekkora a 10^{-8} M-os HCl oldat pH-ja?   **válasz:** nyilván nem 8, de akkor mekkora?

megoldás: Híg oldatokban, ha a sav koncentrációja összemérhető a víz egyensúlyi $[H^+]$ -koncentrációjával, akkor a sav H^+ -ai mellett, az autó disszociációból keletkező H^+ -kat is figyelembe kell venni.

Tehát:

$$c_{HCl} = 10^{-8} M$$

$$x = [H^+]_{\text{ö.d.}} = [OH^-]_{\text{ö.d.}}$$

tehát:

$$[H^+]_{\text{összes}} = c_{HCl} + [H^+]_{\text{ö.d.}} = c_{HCl} + x$$

Mivel a vízionszorzat az egy konstans:

standard hőmérsékleten és nyomáson

éppen $1,0 \cdot 10^{-14}$

$$[H^+]_{\text{összes}} \times [OH^-] = 10^{-14}$$

Az utóbbi egyenletbe behelyettesítve:

$$(c_{HCl} + x) \times x = 10^{-14}$$

Megoldva:

$$x = 9.5 \times 10^{-8} M$$

$$[H^+]_{\text{összes}} = 10^{-8} + 9.5 \times 10^{-8} = 1.05 \times 10^{-7} M$$

Tehát a 10^{-8} M-os HCl híg vizes oldatának pH-ja:

$$pH = -\lg[H^+]_{\text{összes}} = -\lg 1.05 \times 10^{-7} = 6.98 \quad !$$